МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О. М. Лунгол, С. В. Татаренко, О. М. Пупинін

ОСНОВИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Навчальний посібник

2026

УДК 351.74:343.85:343.9.02(477)(075.8)
Л 84

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
протокол № 2 від 30 вересня 2026 року

Авторський колектив:

ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна – завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

ТАТАРЕНКО Світлана Вячеславівна – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

ПУПИНІН Олександр Миколайович – аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, ветеран Національної поліції.

Рецензенти:

Пилипенко Дмитро Олексійович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, д.ю.н., доцент.

Шехавцов Руслан Миколайович – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх кандидат юридичних наук, професор

Л 84 **Лунгол О.М., Татаренко С.В., Пупинін О.М.**

Основи конфіденційного співробітництва у протидії організованій злочинності : навчальний посібник. _____ 2026. 90 с.

У навчальному посібнику системно викладено теоретико-правові засади та проблемні питання конфіденційного співробітництва як засобу протидії організованій злочинності. Розкрито поняття, правову природу й функції конфіденційного співробітництва, його місце в системі оперативно-розшукової діяльності, співвідношення із суміжними правовими явищами, чинне національне законодавство, міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, особливості використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, правовий статус негласного співробітника й офіцера під прикриттям, питання допустимості доказів і напрями вдосконалення правового регулювання. Виклад матеріалу навчального посібника зосереджено на правових, теоретичних і процесуальних засадах. Відомості з обмеженим доступом не розкриваються у матеріалах видання.

Кожен підрозділ супроводжується навчальними цілями, переліком ключових понять, навчальними прикладами, питаннями для самоконтролю, тестовими та ситуаційними завданнями. Посібник розрахований на здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку фахівців для підрозділів кримінальної поліції, а також на ад'юнктів, науково-педагогічних і практичних працівників.

УДК 351.74:343.85:343.9.02(477)(075.8)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ **4**
ПЕРЕДМОВА **5**
ВСТУП **7**
РОЗДІЛ 1. Конфіденційне співробітництво в механізмі протидії організованій злочинності: поняття, правова природа та нормативні засади **9**
1.1. Поняття, правова природа та функціональне призначення конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності 9
1.2. Розмежування конфіденційного співробітництва та суміжних форм негласної діяльності оперативних підрозділів 16
1.3. Нормативно-правове регулювання та міжнародні стандарти застосування негласних форм співробітництва 23
1.4. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжних моделей залучення негласних співробітників до протидії організованій злочинності 29
РОЗДІЛ 2. Актуальні проблеми та напрями вдосконалення застосування конфіденційного співробітництва у протидії організованій злочинності **36**
2.1. Процесуальні особливості залучення конфіденційного співробітництва до негласних слідчих (розшукових) дій у справах про організовану злочинність 36
2.2. Правовий статус негласного співробітника та офіцера під прикриттям як учасників кримінального провадження 48
2.3. Багаторівнева ідентифікація негласного співробітника у контексті допустимості доказів 55
2.4. Напрями вдосконалення правового регулювання та практики залучення негласних співробітників 63
ВИСНОВКИ **71**
ГЛОСАРІЙ **73**
ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ **78**
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ **84**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗО – злочинна організація

КК України – Кримінальний кодекс України

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КС – конфіденційне співробітництво

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОГ – організована група

ОЗУ – організоване злочинне угруповання

ОПП – освітньо-професійна програма

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ПЕРЕДМОВА

Підготовка фахівців для підрозділів кримінальної поліції, здатних протидіяти організованій злочинності, неможлива без глибокого розуміння негласних форм роботи, серед яких конфіденційне співробітництво посідає одне з центральних місць. Цей інститут перебуває на перетині двох правових режимів – оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження, а тому вимагає від майбутнього офіцера поліції не лише знання норм, а й уміння правильно застосовувати їх у складних, нерідко колізійних ситуаціях, дотримуючись водночас вимог законності та прав людини.

Мета даного навчального посібника – сформувати у здобувачів освіти цілісну систему знань про правові засади конфіденційного співробітництва та практичні навички їх застосування у межах закону. Матеріал побудовано так, щоб провести здобувача від базових понять до складних проблемних питань: від з'ясування природи й функцій інституту – до аналізу допустимості доказів і напрямів удосконалення законодавства.

Посібник орієнтований на освітньо-професійну програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» галузі знань «Безпека та оборона» і сприяє формуванню, зокрема, таких компетентностей у здобувачів освіти:

- здатність діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією й законами України;
- знання правових засад оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу;
- уміння розмежовувати суміжні правові інститути й правильно кваліфікувати негласні заходи;
- здатність оцінювати допустимість доказів та наслідки процесуальних порушень;
- повага до прав людини й дотримання гарантій справедливого суду.

Кожен підрозділ навчального посібника починається з навчальних цілей і переліку ключових понять – радимо ознайомитися з ними перед читанням матеріалів посібника.

Основний виклад містить визначення, класифікації, схеми й таблиці, а також посилання на законодавство та судову практику.

Навчальні приклади й «типові помилки» показують, як положення закону діють у реальних практичних ситуаціях і до яких наслідків призводить їх недотримання. Наприкінці кожного підрозділу розміщено питання для самоконтролю, тестові та ситуаційні завдання.

Терміни зібрано у глосарії наприкінці видання, підсумкові тестові завдання дають змогу оцінити знання за викладеним у посібнику матеріалом у цілому.

Автори утримують виклад на рівні відкрито опублікованого навчального матеріалу: посібник навчає правових, теоретичних і

процесуальних засад конфіденційного співробітництва, не розкриваючи відомостей з обмеженим доступом.

Наскрізними для всього курсу є принципи законності, добровільності, конспіративності та захисту джерел, а також ідея розумного балансу між ефективністю протидії злочинності й дотриманням процесуальних гарантій.

ВСТУП

Протидія організованій злочинності належить до пріоритетних завдань правоохоронної системи України, а в умовах повномасштабної збройної агресії проти України її значення додатково зросло. Організовані групи та злочинні організації вирізняються високим рівнем конспірації, ієрархічністю побудови й адаптивністю, що робить малоефективними традиційні гласні засоби доказування. За таких умов ключового значення набуває конфіденційне співробітництво – негласна взаємодія правоохоронних органів із джерелами інформації на засадах добровільності та конспіративності, яка забезпечує доступ до закритого злочинного середовища й дозволяє документувати системний характер його діяльності.

Особливість цього інституту полягає в його подвійній природі: він перебуває на перетині оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження. Історично конфіденційне співробітництво сформувалося в межах ОРД, а з набранням чинності КПК України 2012 року набуло також самостійного процесуального виміру (ст. 275 КПК України). Саме ця подвійність породжує низку теоретичних і практичних проблем: неузгодженість термінології різних законів, невизначеність правового статусу негласного співробітника та офіцера під прикриттям, складність збереження балансу між ефективністю негласної роботи й процесуальними гарантіями, насамперед правом обвинуваченого на захист.

Не менш важливим є розуміння того, що конфіденційне співробітництво – не самоціль, а засіб інформаційного та документального забезпечення подальших процесуальних дій. Відомості, одержані від конфідента, набувають доказового значення лише після їх належної процесуальної легалізації у порядку, передбаченому КПК України. Помилки у цій частині – типова причина визнання доказів недопустимими, а отже, і втрати результатів складної та ризикованої роботи.

Мета вивчення матеріалу навчального посібника – сформувати системне уявлення у здобувачів освіти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання про правові засади конфіденційного співробітництва та навички їх правильного застосування у протидії організованій злочинності.

Навчальні завдання:

– засвоїти поняття, правову природу, функції та принципи конфіденційного співробітництва і його місце в системі ОРД;

– навчитися розмежовувати конфіденційне співробітництво, негласну діяльність оперативних підрозділів і діяльність офіцера під прикриттям, а також суміжні НСРД;

– опанувати чинне національне законодавство та міжнародні стандарти використання негласних форм співробітництва;

– ознайомитися із зарубіжним досвідом і прикладами, придатними для вітчизняної практики;

– зрозуміти особливості використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД у справах щодо організованої злочинності та розподіл ролей слідчого, прокурора й оперативних підрозділів;

– усвідомити проблеми правового статусу негласного співробітника, багаторівневої ідентифікації та їх вплив на допустимість доказів;

– сформувати уявлення про напрями вдосконалення правового регулювання та практики.

Джерельну основу посібника становлять Конституція України, закони України та відомчі нормативно-правові акти, практика Європейського суду з прав людини та Верховного Суду, міжнародні стандарти застосування негласних методів, а також наукові праці вітчизняних дослідників і зарубіжний досвід. Структурно посібник складається з двох розділів, висновків, глосарію та довідкового апарату.

РОЗДІЛ 1. КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА ПРИРОДА ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ

1.1. Поняття, правова природа та функціональне призначення конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності.

Навчальні цілі. Після опрацювання цього підрозділу здобувач освіти:

- знатиме поняття, правову природу й функції конфіденційного співробітництва, його місце в системі оперативно-розшукової діяльності, види та принципи;
- буде вміти пояснювати подвійну природу інституту, визначати його роль у документуванні діяльності організованих злочинних угруповань і відрізняти орієнтувальне значення інформації від доказового.

Ключові поняття: конфіденційне співробітництво, конфідент, оперативно-розшукова діяльність, функції КС (розвідувальна, документувальна, профілактична), організована група, злочинна організація, легалізація результатів, принципи добровільності та конспіративності.

1.1.1. Поняття та правова природа конфіденційного співробітництва.

Ефективна протидія організованій злочинності неможлива без застосування негласних форм роботи, серед яких конфіденційне співробітництво посідає одне з центральних місць. Історично цей інститут сформувався саме в межах оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) як усталена форма роботи оперативних підрозділів.

Його нормативним підґрунтям є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який відносить до прав підрозділів, що здійснюють ОРД, право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також установлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності (п.п. 13–14 ч. 1 ст. 8 Закону).

Конфіденційне співробітництво – це негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою на засадах добровільності та конспіративності і використовуються для вирішення завдань кримінального провадження й оперативно-розшукової діяльності.

Особу, яка на таких засадах негласно сприяє правоохоронному органу, у теорії й практиці називають *конфідентом*.

1.1.2. Подвійна природа інституту.

Наведене визначення відображає найважливішу властивість конфіденційного співробітництва – його подвійну природу.

Із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК України) цей інститут набув самостійного процесуального виміру: відповідно до ст. 275 КПК України слідчий під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД.

Унаслідок цього інститут набув «подвійного значення»: він одночасно належить до інструментарію ОРД і до системи засобів доказування у кримінальному провадженні. Саме ця подвійність, як буде показано далі, породжує більшість практичних проблем застосування конфіденційного співробітництва.

1.1.3. Функції конфіденційного співробітництва.

У системі ОРД конфіденційне співробітництво виконує кілька взаємопов'язаних функцій:

– *розвідувальну (інформаційно-пошукову)* – воно є джерелом первинної негласної інформації про осіб, які готують, учиняють або вчинили злочини, про структуру та наміри злочинних угруповань;

– *документувальну* – відомості, одержані за сприяння конфідентів, створюють фактичну основу для планування та проведення інших оперативно-розшукових заходів і НСРД, у межах яких злочинна діяльність фіксується у формі, придатній для доказування;

– *профілактичну* – завчасне отримання інформації дозволяє запобігати злочинам і мінімізувати шкоду.

Значущість цих функцій прямо пропорційна рівню конспірації середовища, у якому діє правоохоронний орган: що закритіше середовище, то важливіше конфіденційне співробітництво.

1.1.4. Значення у протидії організованій злочинності.

Особливого значення конфіденційне співробітництво набуває саме у протидії організованій злочинності. Це зумовлено об'єктивними властивостями організованих груп (далі – ОГ) та злочинних організацій (далі – ЗО):

– системним, тривалим і багатоепізодним характером їх діяльності;

– високим рівнем внутрішньої конспірації та дисципліни;

– ієрархічністю побудови, за якої доступ до керівної ланки можливий лише через осіб, наділених довірою учасників угруповання.

За таких умов традиційні гласні засоби доказування виявляються малоефективними, а нерідко взагалі незастосовними.

Законодавець прямо визнав це, передбачивши у ст. 13 З можливість уведення негласних працівників в організовані злочинні угруповання, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо, а у ст. 14 цього Закону — використання учасників таких угруповань для боротьби з організованою злочинністю.

Ключова відмінність протидії організованій злочинності від розслідування одиничних злочинів полягає у предметі документування. Тут доводиться документувати не окремий злочинний факт, а злочинну діяльність як таку – її організаційну структуру, розподіл ролей, механізми фінансування, канали легалізації доходів, корупційні зв'язки. Саме тому у справах щодо тероризму, наркозлочинності, торгівлі людьми та корупційних злочинів конфіденційне співробітництво розглядається не як факультативний, а як системоутворювальний засіб доказування. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України значення негласних форм роботи додатково зросло, оскільки саме вони дозволяють виявляти й документувати діяльність угруповань, пов'язаних із колабораційною діяльністю, диверсіями та незаконним обігом зброї.

1.1.5. Види конфіденційного співробітництва.

Конфіденційне співробітництво не є однорідним. Його класифікують за кількома критеріями:

Критерій поділу	***Види***	***Пояснення***
За тривалістю відносин	разове (епізодичне); довготривале	одноразове сприяння або тривала співпраця

Критерій поділу	*Види*	*Пояснення*
За ініціативою	ініційоване органом; ініційоване особою	від кого походить пропозиція про співпрацю
За характером сприяння	інформаційне; діяльнісне	надання відомостей або участь у заходах

У протидії організованій злочинності переважає довготривале діяльнісне співробітництво, оскільки лише тривале перебування конфідента в довірчих відносинах з учасниками угруповання дозволяє задокументувати системний характер його діяльності, а не окремий епізод.

1.1.6. Місце конфіденційного співробітництва в «ланцюгу» доказування.

Практичне значення конфіденційного співробітництва найкраще розкривається через його місце в інформаційно-процесуальному «ланцюгу». Первинна інформація, одержана від конфідента, сама по собі доказом не є – вона набуває доказового значення лише після процесуального «переведення» у форму доказів. Верховний Суд послідовно наголошує, що залучення особи до конфіденційного співробітництва не є самостійною НСРД, а виступає лише засобом (складовим елементом) проведення різних видів НСРД.

Ланцюг легалізації:
первинна інформація від конфідента (орієнтувальне значення) → обґрунтування клопотання про НСРД (ст. 246 КПК: неможливо отримати в інший спосіб) → проведення НСРД (ст. 271, 272, 260 КПК тощо) → фіксація результатів (ст. 252 КПК) → ДОКАЗ у кримінальному провадженні.

Отже, документувальна функція конфіденційного співробітництва реалізується не автономно, а через систему подальших процесуальних дій. Із цього випливає базове правило: відомості, одержані від конфідента «в оперативному порядку», зберігають лише орієнтувальне значення доти, доки не будуть легалізовані у встановленому КПК України порядку через відповідну НСРД або слідчу (розшукову) дію.

1.1.7. Принципи конфіденційного співробітництва.

Конфіденційне співробітництво ґрунтується на низці принципів, визначальними серед яких є:

– добровільність – виключає примус до співпраці;
– конспіративність – нерозголошення самого факту та змісту відносин;

– законність;
– взаємність зобов’язань сторін.

Ці засади випливають зі змісту ст. 8 і ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та конкретизуються у відомчих нормативних актах.

1.1.8. Ризики застосування конфіденційного співробітництва.

Застосування конфіденційного співробітництва пов’язане з низкою ризиків, урахування яких є складовою наскрізної ідеї про баланс ефективності та гарантій:

– ризик для життя і здоров’я конфідента, що зумовлює необхідність застосування заходів забезпечення безпеки;

– ризик провокації злочину, коли конфідент виходить за межі пасивної фіксації і схиляє особу до вчинення діяння;

– ризик втягнення самого конфідента у злочинну діяльність;

– ризик недоброчесності конфідента (дворушництво).

Кожен із цих ризиків має правові наслідки – від визнання доказів недопустимими до відповідальності відповідних осіб – і докладніше розглядається в наступних підрозділах.

🔎 **Навчальний приклад (умовний).**

Оперативний працівник отримує від конфідента, який має довірчі відносини з учасниками організованої групи, відомості про канал збуту наркотичних засобів. Ця інформація дозволяє обґрунтувати перед слідчим суддею неможливість отримати докази в інший спосіб (ст. 246 КПК України) і провести контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. Саме результати цієї НСРД, зафіксовані за правилами ст. 252 КПК України, стають доказами. Сама ж «оперативна» інформація конфідента, доки її не легалізовано, доказом не є й слугує лише орієнтиром для планування розслідування.

⚠ **Зверніть увагу: типові помилки!**

– сприйняття інформації конфідента як «готового» доказу – до легалізації вона має лише орієнтувальне значення;
– уявлення про конфіденційне співробітництво як про окрему слідчу дію – це засіб (складовий елемент) проведення інших НСРД;
– ігнорування ризику провокації – вихід конфідента за межі пасивної фіксації може призвести до визнання доказів недопустимими.

Висновки до підрозділу

– конфіденційне співробітництво – негласні відносини правоохоронного органу з особою на засадах добровільності та конспіративності для вирішення завдань ОРД і кримінального провадження;

– інститут має подвійну природу (ОРД і засоби доказування; ст. 275 КПК України);

– виконує розвідувальну, документувальну та профілактичну функції, а у протидії організованій злочинності відіграє системоутворювальну роль;

– результати набувають доказового значення лише після процесуальної легалізації через відповідну НСРД;

– ґрунтується на принципах добровільності, конспіративності, законності та взаємності зобов'язань і пов'язаний із ризиками, що потребують правового врахування.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення конфіденційного співробітництва та назвіть його нормативні підстави.
2. У чому полягає подвійна природа конфіденційного співробітництва?
3. Які функції виконує конфіденційне співробітництво в системі ОРД?
4. Чому конфіденційне співробітництво має особливе значення саме у протидії організованій злочинності?
5. За якими критеріями класифікують конфіденційне співробітництво?
6. Поясніть різницю між орієнтувальним і доказовим значенням відомостей, одержаних від конфідента.
7. Назвіть принципи конфіденційного співробітництва та ризики його застосування.

Тестові завдання

1. *Конфіденційне співробітництво історично сформувалося в межах:*

а) кримінального провадження;

б) оперативно-розшукової діяльності;

в) адміністративного процесу;

г) прокурорського нагляду.

2. *Норма, що закріпила процесуальний вимір конфіденційного співробітництва – це:*

а) ст. 246 КПК України;

б) ст. 271 КПК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 8 Закону «Про ОРД».

3. *Функція, що полягає у створенні фактичної основи для проведення інших заходів, це:*

а) розвідувальна;

б) документувальна;

в) профілактична;

г) наглядова.

4. *Відомості від конфідента до їх легалізації мають значення:*

а) орієнтувальне;

б) доказове;

в) преюдиційне;

г) остаточне.

5. *За правовою позицією Верховного Суду залучення особи до конфіденційного співробітництва*:

а) є самостійною НСРД;

б) не є самостійною НСРД, а є засобом проведення НСРД;

в) є слідчою (розшуковою) дією;

г) є гласною слідчою дією.

6. *До принципів конфіденційного співробітництва НЕ належить*:

а) добровільність;

б) конспіративність;

в) законність;

г) публічність.

7. *У протидії організованій злочинності переважає:*

а) разове інформаційне співробітництво;

б) довготривале діяльнісне співробітництво;

в) епізодичне за ініціативою особи;

г) одноразове діяльнісне.

Ситуаційне завдання

Під час здійснення ОРД оперативний працівник отримав від конфідента інформацію про те, що учасники організованої групи планують чергову партію постачання зброї. Слідчий долучив роздруківку цієї інформації до матеріалів провадження й послався на неї в суді як на доказ вини, не проводячи інших НСРД.

1. Оцініть правильність дій слідчого.

2. Визначте, яке значення (орієнтувальне чи доказове) мала інформація конфідента.

3. Вкажіть, які процесуальні дії потрібно було вчинити, щоб відомості набули доказового значення.

Обґрунтуйте відповіді із посиланням на КПК України та правову позицію Верховного Суду.

1.2. Розмежування конфіденційного співробітництва та суміжних форм негласної діяльності оперативних підрозділів

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме зміст КС у процесуальному розумінні (ст. 275 КПК України), поняття негласної діяльності оперативних підрозділів і статус офіцера під прикриттям, критерії їх розмежування та класифікацію негласних співробітників;
- умітиме відрізняти КС від виконання спеціального завдання (ст. 272 КПК України), визначати правову підставу діяльності негласного співробітника й розпізнавати проблему «подвійного статусу».

Ключові поняття: конфіденційне співробітництво (ст. 275 КПК України), негласний штатний і позаштатний працівник, офіцер під прикриттям, легенда прикриття, виконання спеціального завдання (ст. 272 КПК України), ст. 43 КК України, «подвійний статус».

1.2.1. Постановка проблеми.

Правильне застосування конфіденційного співробітництва неможливе без чіткого розмежування суміжних правових явищ, які на практиці нерідко ототожнюються: конфіденційного співробітництва у процесуальному розумінні (ст. 275 КПК України), негласної діяльності оперативних підрозділів у режимі ОРД та діяльності офіцера під прикриттям. Змішування цих понять – джерело правозастосовних помилок, які призводять до оспорювання допустимості доказів.

1.2.2. Конфіденційне співробітництво у процесуальному розумінні (ст. 275 КПК України).

У розумінні ст. 275 КПК України конфіденційне співробітництво – це процесуальна форма використання слідчим негласного сприяння інших осіб під час проведення НСРД. Воно реалізується у двох формах:

- використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва;

- залучення відповідних осіб до безпосереднього проведення НСРД. Суб'єктом, який приймає процесуальне рішення про залучення, за буквальним змістом норми виступає слідчий.

Заборона ч. 2 ст. 275 КПК України.
Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів і журналістів, якщо таке співробітництво пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Істотно, що у процесуальному вимірі конфідентом може бути будь-яка особа – як приватна, так і така, що має спеціальний статус. Саме це й породжує проблему змішування різнорідних суб'єктів.

1.2.3. Негласна діяльність оперативних підрозділів.

На відміну від процесуального інституту, негласна діяльність оперативних підрозділів є складовою ОРД і здійснюється в режимі, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Саме підрозділи, що здійснюють ОРД, наділені правом мати негласних штатних і позаштатних працівників та встановлювати конфіденційне співробітництво (ст. 8, ст. 11 Закону). Категорія «негласний співробітник» є ширшою за категорію «конфідент» у процесуальному розумінні: вона охоплює як позаштатних осіб, залучених до негласного сприяння, так і штатних працівників оперативних підрозділів. Принципова відмінність полягає у підставах діяльності, оскільки позаштатний конфідент співпрацює на добровільних засадах поза службовими відносинами, тоді як штатний негласний працівник діє на виконання службового обов'язку.

1.2.4. Офіцер під прикриттям як особливий суб'єкт.

Найскладнішою для розмежування є постать офіцера під прикриттям – атестованого працівника оперативного підрозділу, який на підставі п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» впроваджується в організоване злочинне угруповання під легендою прикриття. Його діяльність характеризується сукупністю ознак:

– належність до кадрового складу правоохоронного органу;

– наявність службового статусу і обов'язку виконувати негласне завдання;

– використання легенди прикриття (зміненої або зашифрованої особистості);

– поширення на нього кримінально-правових гарантій, передбачених ст. 43 КК України, яка виключає відповідальність особи, що виконувала спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО, за вимушену участь у такій діяльності в межах, визначених законом.

Саме поєднання в одній особі суб'єкта оперативно-розшукових правовідносин і потенційного учасника кримінального провадження робить офіцера під прикриттям особливим суб'єктом, статус якого не вкладається в узагальнене поняття «особи, залученої до конфіденційного співробітництва».

1.2.5. Порівняння трьох суб'єктів негласного сприяння.

Критерій	Позаштатний конфідент	Штатний негласний працівник	Офіцер під прикриттям
Правова підстава	добровільна співпраця поза службою	службовий обов'язок у межах ОРД	службовий обов'язок + впровадження під легендою
Належність до органу	ні	так	так
Легенда прикриття	зазвичай ні	можлива	обов'язкова
Обсяг гарантій	заходи безпеки	гарантії ОРД	гарантії ОРД + ст. 43 КК України
Припинення відносин	за ініціативою сторони	службовими рішеннями	службовими рішеннями та станом впровадження

Ігнорування цих відмінностей при «переведенні» штатного працівника у процесуальний режим конфіденційного співробітництва породжує колізію правових статусів (детально розглянемо у підрозділі 2.2).

1.2.6. Конфіденційне співробітництво і виконання спеціального завдання (ст. 272 КПК України).

Окремої уваги потребує співвідношення конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) із суміжною НСРД – виконанням спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО (ст. 272 КПК України).

Ознака	КС (ст. 275 КПК)	Виконання спецзавдання (ст. 272 КПК)
Правова природа	наскрізний засіб, що «обслуговує» інші НСРД	самостійна НСРД

Ознака	КС (ст. 275 КПК)	Виконання спецзавдання (ст. 272 КПК)
Сутність	негласне сприяння (інформаційне/діяльнісне)	впровадження особи до складу ОГ/ЗО
Перебування у складі угруповання	не обов'язкове	є ознакою заходу
Спеціальні гарантії	заходи безпеки	гарантії ст. 43 КК України

Змішування цих інститутів на практиці – одна з найпоширеніших помилок: воно веде до неправильного процесуального оформлення діяльності негласного співробітника і, як наслідок, до оспорювання допустимості одержаних доказів.

1.2.7. Неузгодженість термінології.

Розмежування ускладнюється тим, що різні закони користуються неузгодженою термінологією:

- КПК України – «особи, залучені до конфіденційного співробітництва»;
- Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» – «негласний штатний працівник», «негласний позаштатний працівник», «конфіденційне співробітництво»;
- Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» – «негласний працівник, введений в організоване злочинне угруповання».

Відсутність єдиного понятійного ряду призводить до того, що одна й та сама фактична діяльність описується різними термінами, а перехід особи з режиму ОРД у режим кримінального провадження супроводжується юридичною невизначеністю її статусу.

1.2.8. Хто встановлює конфіденційне співробітництво: три підходи.

На понятійному рівні принципове значення має питання про те, хто саме уповноважений встановлювати конфіденційне співробітництво. У доктрині сформувалося три підходи:

– Буквальний. Зі змісту ст. 275 КПК України випливає, що слідчий має право як використовувати інформацію, одержану внаслідок КС, так і залучати відповідних осіб до проведення НСРД.

– Оперативно-розшуковий. Агентурно-оперативна діяльність не властива органам досудового розслідування. Право встановлювати КС належить лише підрозділам, що здійснюють ОРД (ст. 8 Закону), а слідчому надано лише право використовувати його результати.

– Компромісний. Стаття 275 КПК України закріплює за слідчим процесуальні форми використання вже наявного ресурсу КС, тоді як фактичне встановлення й підтримання такого співробітництва залишається компетенцією оперативних підрозділів.

Практичні наслідки цієї дискусії (зокрема неприпустимість залучення конфідента прокурором) докладно розглянемо у підрозділі 2.1.

1.2.9. Класифікація негласних співробітників і «подвійний статус».

Теорія ОРД розрізняє категорії осіб, які на негласній основі сприяють оперативним підрозділам:

- за характером відносин з органом – штатних негласних працівників і позаштатних осіб;
- за змістом сприяння – тих, хто надає інформацію, і тих, хто бере безпосередню участь у заходах.

Ця класифікація має практичне значення, оскільки обсяг прав, гарантій і відповідальності зазначених категорій різний. Окрему складність становить «подвійний статус» особи, яка одночасно є конфідентом і потенційним учасником провадження в іншій ролі – свідка, а іноді підозрюваного чи обвинуваченого. Питання про форму й гарантії допиту таких осіб є наскрізним для практики ЄСПЛ і розглядається у підрозділах 2.2 та 2.3.

Навчальний приклад (умовний).

Слідчий за власним рішенням «залучає до конфіденційного співробітництва» атестованого працівника оперативного підрозділу – офіцера під прикриттям, впровадженого в організовану групу, – та оформлює його участь у НСРД лише за ст. 275 КПК України, не враховуючи службового статусу, легенди прикриття й гарантій ст. 43 КК України. Унаслідок такого «переведення» виникає колізія: одна особа одночасно перебуває у двох різних правових режимах, а її статус у провадженні стає невизначеним, що згодом використовує сторона захисту для оспорювання доказів.

⚠ Зверніть увагу: типові помилки!

– ототожнення конфіденційного співробітництва (ст. 275) з виконанням спеціального завдання (ст. 272) – це різні за природою інститути;

– автоматичне поширення процесуального режиму КС на штатного негласного працівника без урахування його статусу й легенди;

– залучення осіб, зазначених у ч. 2 ст. 275 КПК України, якщо це пов’язане з розкриттям професійної таємниці.

Висновки до підрозділу

– КС (ст. 275 КПК України), негласна діяльність оперативних підрозділів і діяльність офіцера під прикриттям – частково пересічні, але не тотожні явища;

– КС у процесуальному розумінні – форма використання слідчим негласного сприяння під час НСРД; негласна діяльність оперпідрозділів є ширшим поняттям; офіцер під прикриттям – особливий суб'єкт;

– КС слід відмежовувати від виконання спеціального завдання (ст. 272 КПК України);

– не можна автоматично поширювати процесуальний режим КС на штатного негласного працівника.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст конфіденційного співробітництва у розумінні ст. 275 КПК України та назвіть дві форми його реалізації.
2. Кого заборонено залучати до конфіденційного співробітництва за ч. 2 ст. 275 КПК України і за якої умови?
3. Чим негласний співробітник відрізняється від конфідента у процесуальному розумінні?
4. Назвіть ознаки офіцера під прикриттям як особливого суб'єкта.
5. За якими критеріями розмежовують позаштатного конфідента, штатного негласного працівника й офіцера під прикриттям?
6. У чому різниця між КС (ст. 275) і виконанням спеціального завдання (ст. 272 КПК України)?
7. Що таке «подвійний статус» особи, залученої до співпраці?

Тестові завдання

1. Рішення про залучення особи до КС під час НСРД за ст. 275 КПК України приймає:

а) слідчий;

б) прокурор;

в) слідчий суддя;

г) керівник оперативного підрозділу.

2. Категорія «негласний співробітник» порівняно з «конфідентом» у процесуальному розумінні є:

а) вужчою;

б) ширшою;

в) тотожною;

г) непорівнянною.

3. Гарантії за ст. 43 КК України поширюються насамперед на:

а) будь-якого приватного конфідента;

б) офіцера під прикриттям (особу, яка виконує спеціальне завдання);

в) свідка;

г) потерпілого.

4. Обов'язковою ознакою офіцера під прикриттям є:

а) відсутність службового статусу;

б) використання легенди прикриття;

в) співпраця за разовою згодою;

г) публічність діяльності.

5. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО передбачене:

а) ст. 271 КПК України;

б) ст. 272 КПК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 246 КПК України.

6. «Подвійний статус» особи означає ситуацію, коли конфідент одночасно є:

а) слідчим і прокурором;

б) конфідентом і потенційним учасником провадження в іншій ролі (свідком, підозрюваним);

в) захисником і свідком;

г) експертом і спеціалістом.

Ситуаційне завдання

У провадженні щодо злочинної організації сторона захисту заявила, що особа, за сприяння якої проводилася НСРД, насправді була атестованим працівником оперативного підрозділу, впровадженим в угруповання, однак її участь оформлено як звичайне конфіденційне співробітництво за ст. 275 КПК України без урахування статусу офіцера під прикриттям.

1. Визначте, про яких суб'єктів ідеться і чим вони відрізняються.

2. Поясніть, у чому полягає колізія правових статусів.

3. Оцініть, чи є підстави для сумніву в належному процесуальному оформленні.

Обґрунтуйте відповідь із посиланням на ст. 275, ст. 272 КПК України, ст. 8 Закону «Про ОРД» та ст. 43 КК України.

1.3. Нормативно-правове регулювання та міжнародні стандарти застосування негласних форм співробітництва.

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме систему національних нормативних актів, що регулюють конфіденційне співробітництво, зміст європейських стандартів застосування негласних методів і місце КС у системі НСРД;
- умітиме визначати нормативну підставу конкретного заходу, застосовувати стандарти ЄСПЛ (заборона провокації; обмеження щодо анонімних показань; гарантії проти зловживань) та пояснювати, чому доказове значення відомостей залежить від режиму відповідної НСРД.

Ключові поняття: глава 21 КПК України, ст. 246, 252, 271, 272 КПК України; Конвенція (ст. 6, 8); практика ЄСПЛ; провокація злочину; анонімний свідок; «правило єдиного або вирішального доказу»; Рекомендація Rec(2005)10; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; режим державної таємниці.

1.3.1. Комплексний характер національного регулювання.

Правове регулювання конфіденційного співробітництва в Україні має комплексний, міжгалузевий характер і розосереджене між кількома актами. Системоутворювальне значення має ст. 275 КПК України, яка встановлює процесуальні форми використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД та імперативні заборони щодо залучення окремих категорій осіб. Ця норма діє у нерозривному зв'язку з іншими положеннями глави 21 КПК України, що визначають:

- загальні умови проведення НСРД (ст. 246),
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271),
- виконання спеціального завдання (ст. 272),
- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260),
- вимоги до фіксації результатів НСРД (ст. 252),
- правила визнання доказів недопустимими у разі істотного порушення прав людини (ст. 87).

Систему національного регулювання доцільно представити узагальнено.

Нормативний акт	Роль у регулюванні КС
КПК України (ст. 275, глава 21)	процесуальні форми використання КС; загальні умови й види НСРД;

Нормативний акт	Роль у регулюванні КС
	фіксація; допустимість доказів
Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 8, 11, 12)	право встановлювати КС і мати негласних працівників; гарантії законності та соціального захисту
Закон «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (ст. 13, 14)	уведення негласних працівників в ОЗУ; використання учасників угруповань
Закон «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»	система заходів захисту негласних співробітників і конфідентів
Закон «Про державну таємницю» та Звід відомостей	режим секретності; необхідність розсекречування для використання у відкритому провадженні
Конституція України (ст. 19, 32, 62, 63)	межі повноважень органів; захист приватного життя; презумпція невинуватості; свобода від самовикриття

Аналіз наведених актів засвідчує, що національне регулювання конфіденційного співробітництва є достатнім, але фрагментованим і не завжди внутрішньо узгодженим, що потребує законодавчого впорядкування.

1.3.2. Міжнародні (європейські) стандарти.

Національне регулювання не може розглядатися ізольовано від міжнародних, насамперед європейських, стандартів.

Основоположне значення має, зокрема, ст. 6 (право на справедливий суд) і ст. 8 (право на повагу до приватного життя), у світлі яких Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформував систему стандартів, обов'язкових для врахування у правозастосуванні. Ці стандарти доцільно згрупувати за трьома напрямами.

Стандарт	Ключові рішення ЄСПЛ	Правило
Заборона провокації злочину	«Тейшейра де Кастро проти Португалії»; «Раманаускас проти Литви»; «Баннікова проти Росії»	негласні агенти мають залишатися у «суто пасивній» ролі; докази, здобуті внаслідок підбурювання, недопустимі
Обмеження щодо анонімних показань	«Дорсон проти Нідерландів»; «Ван Мехелен проти Нідерландів»; «Аль-Хавайа і Тахері проти Сполученого Королівства»; «Шачашвілі проти Німеччини»; «Костовскі проти Нідерландів»	обвинувачення не може ґрунтуватися виключно або вирішальною мірою на анонімних показаннях без достатніх компенсаторних гарантій
Гарантії проти зловживань	«Класс та інші проти Німеччини»; «Роман Захаров проти Росії»; «Биков проти Росії»	таємні заходи допустимі лише за наявності якісного закону та ефективного, зокрема судового, контролю

На рівні «м'якого права» орієнтиром слугує Рекомендація Rec(2005)10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо «особливих методів розслідування», яка орієнтує держави на поєднання законодавчої визначеності таких методів із судовим контролем і гарантіями справедливого суду. На універсальному рівні застосування негласних методів у протидії організованій злочинності передбачене ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, яка заохочує держави до використання спеціальних методів розслідування – контрольованих поставок, електронного спостереження та агентурних операцій.

Наскрізним для практики ЄСПЛ є принцип справедливої рівноваги між суспільним інтересом у протидії злочинності та захистом прав особи, а також вимога, щоб будь-яке обмеження прав було передбачене законом, переслідувало легітимну мету і було необхідним у демократичному суспільстві. У контексті європейської інтеграції України узгодження національного регулювання негласних форм співробітництва з цими стандартами є складовою виконання Україною зобов'язань щодо наближення законодавства до європейських стандартів у сфері юстиції та внутрішніх справ.

1.3.3. Місце конфіденційного співробітництва в системі НСРД.

Глава 21 КПК України передбачає систему негласних слідчих (розшукових) дій, серед яких:

- втручання у приватне спілкування (ст. 258–264),
- обстеження публічно недоступних місць (ст. 267),
- спостереження за особою чи місцем (ст. 269),
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271),
- виконання спеціального завдання (ст. 272) та інші.

Конфіденційне співробітництво (ст. 275) не входить до цього переліку як окрема дія, а є наскрізним засобом, що може застосовуватися під час проведення багатьох із зазначених НСРД.

Процесуальний режим відповідної НСРД визначає й режим використання результатів конфіденційного співробітництва:

- клопотання та ухвала слідчого судді (ст. 48, 249),
- виняткові невідкладні випадки (ст. 250),
- фіксація (ст. 252),
- зберігання та захист інформації (ст. 254),
- використання результатів НСРД у доказуванні (ст. 256) і в іншому кримінальному провадженні (ст. 257).

Таким чином, доказове значення відомостей, одержаних за сприяння конфідента, повністю підпорядковане процесуальному режиму тієї НСРД, у межах якої їх здобуто.

Навчальний приклад (умовний).

Конфідент бере участь у контролі за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі. Якщо він обмежується пасивною фіксацією готовності особи вчинити злочин – вимоги ст. 271 КПК України та стандарту «Раманаускас» дотримано, і результати можуть бути доказами. Якщо ж конфідент умовляннями схиляє особу до збуту, якого вона без такого впливу не вчинила б, то це провокація: докази стають

недопустимими незалежно від наявності інших матеріалів (стандарт «Фурхт проти Німеччини»).

⚠ **Зверніть увагу: типові помилки.**

– нехтування вимогою ст. 246 КПК України (неможливість отримати відомості в інший спосіб) при обґрунтуванні НСРД;

– використання відомостей конфідента без розсекречування, попри режим державної таємниці;

– вихід за межі «пасивної» ролі під час контролю за вчиненням злочину – провокація за ч. 3 ст. 271 КПК України та практикою ЄСПЛ.

Висновки до підрозділу

– національне регулювання КС є комплексним, але фрагментованим; системоутворювальна норма – ст. 275 КПК України у зв'язку з главою 21;

– міжнародні стандарти встановлюють межі допустимості негласних методів: заборону провокації, обмеження щодо анонімних показань і вимогу ефективних гарантій проти зловживань;

– конфіденційне співробітництво не є самостійною НСРД, а застосовується в межах інших НСРД;

– доказове значення відомостей від конфідента підпорядковане процесуальному режиму відповідної НСРД;

– гармонізація національного регулювання зі стандартами ЄСПЛ є умовою стабільності судової практики.

Питання для самоконтролю

1. Які національні нормативні акти регулюють конфіденційне співробітництво і в чому роль кожного?
2. Яка норма має системоутворювальне значення й у зв'язку з якими положеннями глави 21 КПК України вона діє?
3. Назвіть три групи стандартів ЄСПЛ щодо негласних методів і сформулюйте правило кожної.
4. У чому полягає заборона провокації та як відмежувати правомірний захід від провокації?
5. Що означає «правило єдиного або вирішального доказу»?
6. Чому конфіденційне співробітництво не є самостійною НСРД і як це впливає на доказове значення відомостей?
7. Як режим державної таємниці впливає на використання результатів КС у судовому провадженні?

Тестові завдання

1. Системоутворювальне значення для процесуального виміру КС має:
а) ст. 246 КПК України;
б) ст. 275 КПК України;
в) ст. 8 Закону «Про ОРД»;
г) ст. 32 Конституції України.

2. Заборону провокації злочину ЄСПЛ уперше сформулював у справі:
а) «Класс проти Німеччини»;
б) «Тейшейра де Кастро проти Португалії»;
в) «Дорсон проти Нідерландів»;
г) «Биков проти Росії».

3. Матеріальний і процесуальний критерії відмежування заходу від провокації розвинуто у справі:
а) «Раманаускас проти Литви»;
б) «Костовскі проти Нідерландів»;
в) «Роман Захаров проти Росії»;
г) «Аль-Хавайа і Тахері».

4. *«Правило єдиного або вирішального доказу» стосується*:
а) строків проведення НСРД;
б) використання показань анонімних свідків;
в) розсекречування державної таємниці;
г) повноважень прокурора.

5. Конфіденційне співробітництво в системі НСРД:
а) є окремою НСРД у переліку ч. 2 ст. 246 КПК;
б) є наскрізним засобом, що застосовується в межах інших НСРД;
в) є гласною слідчою дією;
г) не пов’язане з НСРД.

6. Загальна умова проведення більшості НСРД за ст. 246 КПК України – це:
а) згода підозрюваного;
б) неможливість отримати відомості в інший спосіб;
в) публічність заходу;
г) згода захисника.

7. Спеціальні методи розслідування у протидії транснаціональній організованій злочинності передбачає:
а) Рекомендація Rec(2005)10;

б) ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності;

в) ст. 8 Конвенції про захист прав людини;

г) Звід відомостей, що становлять державну таємницю.

Ситуаційне завдання

Сторона захисту стверджує, що засудження ґрунтується виключно на показаннях негласного співробітника, допитаного в умовах збереження анонімності, а можливості перевірити відсутність провокації захист не мав.

1. Визначте, які стандарти ЄСПЛ застосовні до цієї ситуації.
2. Поясніть зміст «правила єдиного або вирішального доказу» і трискладового тесту «Шачашвілі».
3. Вкажіть, які компенсаторні гарантії могли б урівноважити обмеження прав захисту.
4. Обґрунтуйте відповідь із посиланням на ст. 6 Конвенції та практику ЄСПЛ.

1.4. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжних моделей залучення негласних співробітників до протидії організованій злочинності.

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме основні зарубіжні моделі регламентації діяльності негласних співробітників (агентів під прикриттям), відмінності підходів загального й континентального права та уроки, придатні для України;
- умітиме порівнювати моделі за критеріями санкціонування, контролю й строків і пояснювати, чому розширення негласного інструментарію супроводжується посиленням гарантій.

Ключові поняття: CHIS/RIPA, Verdeckte Ermittler (§§ 110a–110c StPO), доктрина провокації (справа «Джейкобсон проти США»), інфільтрація, санкціонування (суд/прокурор), судова верифікація, громадський контроль, строки негласних заходів.

1.4.1. Загальні відомості.

Удосконалення вітчизняного регулювання конфіденційного співробітництва потребує врахування зарубіжного досвіду, який демонструє різні моделі узгодження ефективності негласної роботи з гарантіями прав людини. Цей досвід не пропонує єдиної універсальної моделі, однак виявляє спільну тенденцію: розширення інструментарію негласної роботи неодмінно супроводжується посиленням гарантій – законодавчої визначеності, судового

та громадського контролю, особливих правил допиту негласних співробітників. Ідеться не про механічне запозичення окремих норм, а про врахування загальної логіки регулювання, придатної для адаптації до національної процесуальної традиції.

1.4.2. Держави загального права.

У Сполученому Королівстві діяльність негласних джерел людської розвідки (Covert Human Intelligence Sources, CHIS) має розвинену законодавчу регламентацію. Її основу становлять Закон про регулювання слідчих повноважень 2000 року (Regulation of Investigatory Powers Act), доповнений Законом про негласні джерела людської розвідки (протиправна поведінка) 2021 року, а також Кодекс практики щодо негласних джерел людської розвідки 2022 року. Модель побудована на попередньому санкціонуванні залучення CHIS уповноваженими посадовими особами за критеріями необхідності та пропорційності, обов'язковому веденні документації та незалежному нагляді з боку Комісара зі слідчих повноважень. Показово, що законодавство прямо визнає можливість участі негласного джерела у протиправній діяльності, але обумовлює її суворими межами та контролем, підхід, що заслуговує на увагу з огляду на вітчизняну дискусію про співвідношення ст. 272 КПК України та ст. 43 КК України.

У Сполучених Штатах Америки агентурні операції також є усталеним засобом протидії організованій злочинності, а гарантією проти зловживань слугує доктрина провокації. У справі «Джейкобсон проти Сполучених Штатів» Верховний Суд США сформулював суб'єктивний критерій провокації:

- обвинувачення має довести поза розумним сумнівом, що особа була схильна до вчинення злочину ще до контакту з агентами держави;
- за відсутності такої попередньої схильності схилення особи до злочину діями агентів виключає її відповідальність.

Цей підхід відрізняється від європейського, зосередженого радше на об'єктивній поведінці агентів, однак переслідує ту саму мету – не допустити «створення» злочину зусиллями держави.

1.4.3. Держави континентального права.

У Федеративній Республіці Німеччина діяльність негласних слідчих (Verdeckte Ermittler) урегульована §§ 110a–110c Кримінального процесуального кодексу (Strafprozessordnung):

- такі особи діють під зміненою (легендованою) особистістю, а їх залучення потребує санкціонування прокуратури, а в низці випадків – суду;
- законодавство детально визначає межі допустимих дій.

У Французькій Республіці інфільтрація (infiltration) урегульована статтями 706-81 і наступними Кримінального процесуального кодексу і передбачає діяльність спеціально уповноважених офіцерів судової поліції під легендою за дозволом прокурора або слідчого судді.

В Італійській Республіці агентурні операції під прикриттям урегульовані спеціальним законодавством (Закон № 146/2006), яке визначає перелік злочинів і умови застосування таких операцій.

У Королівстві Нідерланди спеціальні повноваження з розслідування (інфільтрація, псевдозакупівля) регламентовані законом про особливі повноваження з розслідування (Wet BOB) із прокурорським санкціонуванням і подальшою перевіркою.

У Республіці Польща поширеним засобом є контрольована закупівля (zakup kontrolowany), що проводиться за санкцією прокурора з подальшим судовим контролем.

Спільним для цих моделей є поєднання законодавчої визначеності негласних методів із санкціонуванням і контролем з боку прокуратури та (або) суду.

1.4.4. Держави спільної правової традиції.

Особливо показовим для України є досвід держав, що мають спільну з нами правову традицію.

За законодавством Литовської Республіки залучення особи до конфіденційного співробітництва зі зміною (приховуванням) анкетних даних у разі участі в контролі за вчиненням злочину здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді, а строк проведення відповідних дій обмежений трьома місяцями.

За Кримінальним процесуальним кодексом Республіки Молдова сфера судового контролю охоплює не лише розгляд клопотань про дозвіл, а й подання судді матеріалів після завершення заходів для перевірки законності їх проведення.

В Естонській Республіці рішення про використання конфіденційного співробітництва приймає прокурор, а поряд із традиційними формами нагляду запроваджено засади громадського контролю – щоквартальну звітність розшукових органів та щорічну публікацію Міністерством юстиції узагальнених даних; строк спеціальних слідчих дій становить два місяці.

Показовим є й досвід Грузії, де контроль за злочинною діяльністю (що охоплює контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання та конфіденційне співробітництво) узагалі не включено до переліку слідчих дій.

Відмінними є й строки проведення відповідних дій: у Литві – три місяці, в Естонії – два, у Латвії, Молдові та Казахстані – один.

Держава	Санкціонування залучення	Особливість контролю	Строк заходу
Велика Британія	уповноважені посадові особи (необхідність, пропорційність)	незалежний нагляд Комісара зі слідчих повноважень	за загальними правилами
ФРН	прокуратура; у низці випадків суд	судово-прокурорський	—
Литва	слідчий суддя	судовий	3 місяці
Естонія	прокурор	громадський (звітність, публікація)	2 місяці
Молдова	суд	перевірка матеріалів після завершення	1 місяць
Грузія	не є слідчою дією (окремий режим)	—	—

1.4.5. Уроки для вітчизняної практики.

Порівняльний аналіз дозволяє виокремити кілька орієнтирів, придатних для вітчизняної практики за умови їх адаптації, а не механічного запозичення:

– законодавча визначеність статусу негласного співробітника (офіцера під прикриттям) та особливостей його залучення (Британія, ФРН);

– судовий контроль не лише на етапі санкціонування, а й у формі подальшої перевірки законності проведення заходу (Молдова);

– елементи громадського контролю та публічної звітності, що підвищують довіру до негласної діяльності без розкриття її змісту (Естонія);

– диференціація строків і процедур залежно від виду заходу.

Порівняння загального й континентального підходів виявляє відмінність акцентів: держави загального права більше уваги приділяють санкціонуванню залучення негласних джерел і доктрині провокації, тоді як континентальні правопорядки роблять наголос на судовому чи прокурорському контролі та формалізації статусу негласного слідчого. Спільним є те, що законодавство більшості держав, як і українська ст. 43 КК України, допускає участь негласного співробітника у злочинній діяльності лише у вимушених межах і за умови, що він не стає ініціатором чи організатором злочину.

⚠ Зверніть увагу: типові помилки.

– механічне запозичення зарубіжних норм без урахування національної процесуальної традиції та системи гарантій;

– розширення переліку негласних заходів без одночасного посилення контролю, визначення строків і статусу негласного співробітника;

– ототожнення різних національних моделей попри спільну логіку, розподіл повноважень між судом і прокуратурою в них відрізняється.

Висновки до підрозділу

– зарубіжний досвід не пропонує єдиної універсальної моделі використання негласних співробітників;

– спільна тенденція – розширення негласного інструментарію супроводжується посиленням гарантій (визначеність статусу, судовий і громадський контроль, особливі правила допиту);

– держави загального права акцентують санкціонування й доктрину провокації, континентальні – судово-прокурорський контроль і статус негласного слідчого;

– досвід Литви, Естонії, Молдови та Грузії показовий для України з огляду на спільну правову традицію;

– урахування цього досвіду є підґрунтям пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного регулювання.

Питання для самоконтролю

1. Як регламентовано діяльність негласних джерел людської розвідки (CHIS) у Сполученому Королівстві?
2. У чому полягає суб’єктивний критерій провокації, сформульований у справі «Джейкобсон проти США»?
3. Якими нормами врегульовано діяльність негласних слідчих (Verdeckte Ermittler) у ФРН?
4. Який орган і за якою процедурою санкціонує залучення особи до КС у Литві, Естонії та Молдові?
5. У чому особливість громадського контролю за негласною діяльністю в Естонії?
6. Назвіть уроки зарубіжного досвіду, придатні для вдосконалення вітчизняного регулювання.
7. Чому неприпустиме механічне запозичення зарубіжних норм?

Тестові завдання

1. Негласні джерела людської розвідки (CHIS) регламентує законодавство:

а) ФРН;

б) Великої Британії;

в) Італії;
г) Грузії.

2. Суб'єктивний критерій провокації (попередня схильність особи) сформульовано у справі:
а) «Раманаускас проти Литви»;
б) «Джейкобсон проти Сполучених Штатів»;
в) «Класс проти Німеччини»;
г) «Дорсон проти Нідерландів».

3. Діяльність негласних слідчих (Verdeckte Ermittler) урегульована:
а) ст. 706-81 КПК Франції;
б) §§ 110a–110c КПК ФРН;
в) Законом № 146/2006 Італії;
г) Wet BOB Нідерландів.

4. За законодавством Литви залучення особи до КС зі зміною анкетних даних у разі контролю за вчиненням злочину здійснюється:
а) за постановою прокурора;
б) за ухвалою слідчого судді;
в) за рішенням керівника органу;
г) без окремого санкціонування.

5. Елементи громадського контролю (щоквартальна звітність, щорічна публікація узагальнених даних) характерні для:
а) Грузії;
б) Естонії;
в) Італії;
г) Франції.

6. Судовий контроль не лише на етапі дозволу, а й у формі перевірки матеріалів після завершення заходу – це досвід:
а) Молдови;
б) Великої Британії;
в) США;
г) Польщі.

7. Спільна тенденція зарубіжних моделей полягає в тому, що:
а) негласні методи поступово скасовуються;
б) розширення негласного інструментарію супроводжується посиленням гарантій;
в) контроль за негласною діяльністю не потрібен;
г) строки заходів не обмежуються.

Ситуаційне завдання

Під час підготовки змін до законодавства запропоновано розширити перелік негласних заходів у протидії організованій злочинності, не запроваджуючи при цьому додаткових процедурних гарантій.

1. Спираючись на зарубіжний досвід, оцініть таку пропозицію.
2. Визначте, які гарантії доцільно передбачити одночасно з розширенням інструментарію.
3. Наведіть приклади відповідних моделей (законодавча визначеність статусу – Британія, ФРН; подальша судова перевірка – Молдова; публічна звітність – Естонія). Обґрунтуйте відповідь.

РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Процесуальні особливості залучення конфіденційного співробітництва до негласних слідчих (розшукових) дій у справах про організовану злочинність.

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти знатиме:

- особливості кримінальних проваджень щодо ОГ і ЗО, дві форми повноважень слідчого та розподіл ролей слідчого, прокурора й оперативних підрозділів;
- умітиме визначати межі дискреції слідчого й заборони ч. 2 ст. 275 КПК України, пояснювати неприпустимість залучення конфідента прокурором, застосовувати правову позицію Верховного Суду та алгоритм документування роботи з конфідентом.

Ключові поняття: форми використання КС, заборони ч. 2 ст. 275 КПК України, розподіл компетенції, перевищення повноважень прокурора, постанова ККС ВС від 01.12.2021 (справа № 501/740/18), ч. 3 ст. 271 КПК України, рапорт, облік інформації з дотриманням режиму секретності, розсекречування.

2.1.1. Особливості проваджень щодо організованої злочинності.

Кримінальні провадження щодо організованої злочинності мають низку об'єктивних особливостей, які визначають специфіку використання конфіденційного співробітництва:

– злочинна діяльність ОГ і ЗО має системний, тривалий і багатоепізодний характер, що зумовлює необхідність документування не окремого злочинного факту, а злочинної діяльності як такої – її структури, розподілу ролей, механізмів фінансування та корупційних зв'язків;

– організованому середовищу притаманний високий рівень конспірації, дисципліни та протидії розслідуванню, через що гласні засоби доказування виявляються малоефективними;

– ієрархічність побудови вимагає отримання інформації з різних рівнів угруповання, доступ до керівної ланки якого можливий лише через осіб, наділених довірою його учасників;

– залучення особи до співпраці в такому середовищі пов'язане з підвищеною небезпекою для її життя і здоров'я, що обумовлює особливі вимоги до безпеки (Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Законодавець прямо визнав особливе значення негласних форм роботи у цій сфері (ст. 13, ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»). Тому у справах щодо організованої злочинності конфіденційне співробітництво є не факультативним, а системоутворювальним засобом доказування.

2.1.2. Роль слідчого та розподіл компетенції.

Ключовим суб'єктом застосування конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні є слідчий. Системне тлумачення ст. 246 та ст. 275 КПК України дозволяє виокремити дві самостійні форми реалізації його повноважень:

- використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва (переважно орієнтувальний характер – визначення напрямів розслідування, обґрунтування клопотань про НСРД, планування тактики):

- залучення осіб, з якими встановлено конфіденційне співробітництво, до безпосереднього проведення НСРД (складніша форма, за якої конфідент стає фактичним учасником заходу – контролю за вчиненням злочину за ст. 271, виконання спеціального завдання за ст. 272, аудіо-, відеоконтролю особи за ст. 260 КПК України).

Дискреція слідчого не є безмежною. Її нормативними межами виступають:

- загальні умови проведення НСРД за ст. 246 КПК України (тяжкі або особливо тяжкі злочини; неможливість отримати відомості в інший спосіб);

- вимоги щодо належної процедури конкретної НСРД;

- заборони ч. 2 ст. 275 КПК України.

Порушення цих заборон слід розцінювати як істотне порушення прав і свобод людини у розумінні ст. 87 КПК України з відповідними наслідками для допустимості доказів.

Розподіл ролей основних суб'єктів доцільно узагальнити.

Суб'єкт	Роль у механізмі використання КС
Слідчий	приймає процесуальне рішення про залучення конфідента (ст. 275 КПК); використовує одержану інформацію; відповідає за законність залучення

Суб’єкт	Роль у механізмі використання КС
Прокурор	здійснює процесуальне керівництво: погодження, вказівки, нагляд; НЕ залучає конфідента і не проводить НСРД
Оперативний підрозділ	встановлює й підтримує КС у режимі ОРД; виконує доручення слідчого; забезпечує конспірацію та безпеку особи

У провадженнях щодо ОГ і ЗО дотримання заборони ч. 2 ст. 275 КПК України набуває особливої актуальності, оскільки представники зазначених професій (зокрема адвокати, які надають правову допомогу учасникам угруповань) нерідко володіють інформацією про їх діяльність. У науковій літературі наголошується, що слідчий має дотримуватися й загальних обмежень, вироблених у сфері ОРД, які, зокрема, виключають встановлення прихованого співробітництва з військовослужбовцями та кадровим складом розвідувальних органів, а залучення носіїв професійної таємниці розглядається як виняткове й допустиме лише за умови, що співробітництво не пов’язане з розкриттям такої таємниці та сприятиме розкриттю тяжких і особливо тяжких злочинів.

2.1.3. Дискусія про суб’єкта встановлення КС і неприпустимість залучення конфідента прокурором.

Характеризуючи повноваження слідчого, не можна оминути дискусію про те, хто саме уповноважений встановлювати конфіденційне співробітництво. Найбільш обґрунтованим є компромісний підхід: ст. 275 КПК України закріплює за слідчим процесуальні форми використання вже наявного ресурсу конфіденційного співробітництва, тоді як фактичне встановлення й підтримання такого співробітництва залишається компетенцією оперативних підрозділів. Найрадикальніша версія протилежного підходу кваліфікує самостійне встановлення слідчим конфіденційних відносин як вихід за межі повноважень із наслідками у виді недопустимості доказів (п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України, ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Особливо гострою є проблема залучення конфідента прокурором. У наукових дослідженнях (О. П. Бабіков) обґрунтовано, що таке залучення є очевидним перевищенням повноважень: ст. 275 КПК України текстуально закріплює право залучати таких осіб до проведення НСРД саме за слідчим. Слід ураховувати, що згідно з пунктом 4 частини 2 статті 36 КПК України прокурор має право доручати проведення НСРД, давати вказівки щодо їх проведення та брати участь у них. Водночас надане цією нормою право особисто проводити стосується лише слідчих (розшукових) та процесуальних

дій і не поширюється на НСРД, а рішення про залучення конфідента у порядку ст. 275 КПК України залишається повноваженням слідчого. Описано й типологію практичного «обходу» цієї заборони:

- винесення постанови про «необхідність залучення особи до конфіденційного співробітництва», якою особу фактично не залучають;
- кваліфікація конфідента як «іншої особи», залученої до проведення НСРД у розумінні ч. 6 ст. 246 КПК України;
- безпосереднє залучення особи.

Для практичних працівників звідси випливає чітке правило: процесуальне рішення про залучення конфідента у порядку ст. 275 КПК України ухвалює саме слідчий, тоді як участь прокурора реалізується у формах погодження, надання вказівок і наступного нагляду. Підміна цього розподілу створює самостійну підставу для оспорювання допустимості всієї сукупності доказів, одержаних за участю такої особи.

2.1.4. Правова позиція Верховного Суду.

Важливий орієнтир для практики сформулював Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (постанова від 01.12.2021 у справі № 501/740/18): залучення особи до конфіденційного співробітництва не є самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, оскільки не входить до переліку НСРД, визначеного ч. 2 ст. 246 КПК України, а виступає лише засобом (складовим елементом) проведення різних видів НСРД.

Із цієї позиції випливають два практичні висновки:

– факт залучення конфідента сам по собі не потребує окремого дозволу слідчого судді – судовому чи прокурорському санкціонуванню підлягає та НСРД, у межах якої конфідент використовується, і саме її законність визначає допустимість одержаних результатів;

– оскільки конфіденційне співробітництво не має статусу самостійної процесуальної дії, його результати не можуть бути введені у доказування поза процесуальною формою відповідної НСРД: відомості, одержані «в оперативному порядку», зберігають лише орієнтувальне значення, доки не будуть легалізовані.

Ця позиція не є поодинокою й послідовно відтворюється в інших рішеннях Верховного Суду. Водночас чи не найпоширенішою помилкою залишається ототожнення конфіденційного співробітництва із суміжною НСРД – виконанням спеціального завдання (ст. 272 КПК України). Верховному Суду доводилося прямо розмежовувати ці інститути: відхиляючи доводи захисту, суд наголосив, що особа не залучалася до виконання спеціального завдання за ст. 272 КПК України, а за добровільною згодою на конфіденційне співробітництво брала участь у проведенні НСРД – контролі за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки в порядку ст. 275 КПК України.

2.1.5. Деякі шляхи залучення конфідентів.

Норми Кримінального кодексу України передбачають можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за сприяння розкриттю кримінальних правопорушень.

Так, відповідно до частини 4 статті 307 КК України, особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 КК України).

Під час документування злочинної діяльності організованих груп, що займаються незаконним збутом наркотичних засобів та психотропних речовин, основним і дієвим механізмом є проведення НСРД – контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. Для її проведення необхідно підібрати відповідну особу. Найбільш простим та поширеним є підбір особи, яка буде проводити оперативну закупку з числа так званих «покупців» заборонених чи обмежених до обігу предметів.

Так, при документуванні міжрегіональної організованої злочинної групи осіб, яка займалась виготовленням та збутом психотропної речовини амфетаміну, особу, яка в подальшому проводила оперативну закупку психотропної речовини було підібрано з кола покупців наркотичних засобів. Під час проведення НСРД, передбаченої статтею 263 КПК України, було встановлено, що на ім'я одного з покупців прямує посилка з амфетаміном. Правоохоронці провели оперативну комбінацію із затримання цієї особи після отримання відправлення. Затриманому роз'яснили положення ч. 4 ст. 307 КК України щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності. Під час розвідувальної бесіди покупець надав вичерпну інформацію про діяльність групи збувальників та добровільно погодився здійснити оперативні закупки амфетаміну. Крім того, він уклав угоду з прокурором про визнання винуватості з обов'язком щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Стосовно особи було застосовано заходи безпеки, після чого за її участю успішно проведено дві оперативні закупки.

У таких випадках стосовно закупника виноситься постанова про забезпечення безпеки. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», можуть застосовуватися такі заходи:

а) особиста охорона, охорона житла і майна;

б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

г) заміна документів та зміна зовнішності;

д) зміна місця роботи або навчання;

е) переселення в інше місце проживання;

є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;

ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу;

з) закрите судове засідання.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи. На практиці найпоширенішими з них є забезпечення конфіденційності відомостей про особу та проведення допиту в закритому судовому засіданні.

2.1.6. Залучення штатних негласних працівників.

Окремою практичною проблемою є залучення штатних негласних працівників до виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що породжує колізію їхнього процесуального статусу. Вона зумовлена неузгодженістю кількох груп норм.

По-перше, ч. 1 ст. 272 КПК України розрізняє два суб'єкти:

- особу, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації;

- учасника такої групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» наділяють спеціальні підрозділи правом використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, яких вводять в організовані угруповання під легендою прикриття. Отже, процесуальний статус особи визначається через категорії оперативно-розшукового законодавства, які КПК України не відтворює і не розкриває.

По-друге, штатний негласний працівник є співробітником оперативного підрозділу, який відповідно до ст. 41 КПК України здійснює негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого чи прокурора. Виконуючи спеціальне завдання, такий працівник водночас виступає суб'єктом проведення НСРД і безпосереднім джерелом відомостей, речей і документів, отриманих усередині угруповання (ч. 1 ст. 272 КПК України). До того ж ч. 2 ст. 256 КПК України допускає його допит як свідка. Поєднання в одній особі функцій виконавця процесуальної дії, джерела доказів і свідка не має чіткого нормативного розмежування.

По-третє, не узгоджено співвідношення ст. 272 зі ст. 275 та ч. 6 ст. 246 КПК України. Стаття 275 регулює конфіденційне співробітництво з «іншими особами», тобто особами, які не є працівниками правоохоронних органів.

Тому на штатного негласного працівника її гарантії та обмеження (зокрема заборона залучати осіб окремих професій) формально не поширюються. На цю системну ваду звертав увагу О.І. Козаченко . Серед статей про окремі НСРД лише ч. 1 ст. 272 КПК України прямо згадує конфіденційне залучення «інших осіб», тож буквальне тлумачення вело б до висновку про незаконність такого залучення до решти НСРД. Проте цей висновок суперечить ч. 6 ст. 246 КПК України, яка без будь-яких обмежень дозволяє за рішенням слідчого чи прокурора залучати до НСРД інших осіб (на що звертає увагу Ю.О. Шишацька). Відповідно, залишається відкритим питання, чи охоплює поняття «інші особи» також штатних негласних працівників і за якою процедурою їх залучати: як конфідентів чи як працівників оперативного підрозділу за дорученням.

Нарешті, колізія має й матеріально-правовий вимір. Стаття 43 КК України звільняє від кримінальної відповідальності особу, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання в організованій групі чи злочинній організації. Межі цієї гарантії залежать від того, чи правильно визначено процесуальний статус виконавця. Невизначеність статусу штатного негласного працівника прямо впливає і на допустимість отриманих за його участю доказів, і на обсяг його правового захисту.

Одним із доктринальних шляхів подолання цієї колізії є пропозиція Н.Я. Маньковського доповнити ст. 272 КПК України частиною п’ятою з вичерпним переліком суб’єктів, яких можна залучати до виконання спеціального завдання: гласних і негласних працівників оперативних підрозділів органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; співробітників розвідувальних органів України; членів організованої групи чи злочинної організації, які погодилися співпрацювати з працівником оперативного підрозділу; інших осіб, які погодилися на впровадження в організовану групу чи злочинну організацію для виконання спеціального завдання.

Перевага такого підходу полягає в тому, що він замінює формулу «відповідно до закону» прямим закріпленням кола суб’єктів у кримінальному процесуальному законі та вперше розмежовує працівників правоохоронних органів і приватних осіб, залучених до спеціального завдання. Водночас пропозиція має обмежений характер: вона лише перелічує суб’єктів, але не встановлює для кожної категорії окремого процесуального режиму; об’єднання в одному пункті гласних і негласних працівників не враховує відмінностей у режимі збереження відомостей про їхню особу; запропонована норма не узгоджена зі ст. 275 і ч. 6 ст. 246 КПК України, а категорія «інші особи, які погодилися на впровадження» залишається відкритою.

З огляду на це пропозицію доцільно поряд із переліком суб’єктів закріпити в ст. 272 КПК України диференційований процесуальний режим для працівників правоохоронних органів і для конфідентів, а також прямо визначити, що на штатних негласних працівників положення ст. 275 КПК

України не поширюються, а їхня участь у спеціальному завданні оформлюється дорученням слідчого чи прокурора в порядку ст. 41 КПК України.

2.1.7. Відповідальність слідчого та документування роботи з конфідентом.

Слідчий несе відповідальність за законність залучення особи до конфіденційного співробітництва: він зобов'язаний переконатися у добровільності співробітництва, відсутності примусу чи неправомірного тиску, відповідності доручених конфіденту дій межам, визначеним ухвалою слідчого судді чи постановою прокурора, а також у тому, що конфідент не спонукатиме особу до вчинення злочину (ч. 3 ст. 271 КПК України забороняє провокувати особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття).

Практичний вимір відповідальності охоплює й належне документування роботи з конфідентом. Вихідною тут є ст. 275 КПК України, за якою під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених Кодексом. Разом із ч. 6 ст. 246 КПК України, яка допускає залучення до НСРД інших осіб за рішенням слідчого чи прокурора, ця норма визначає лише саму можливість конфіденційного співробітництва, але не встановлює порядку його оформлення.

Верховний Суд трактує конфіденційне співробітництво як негласні відносини між уповноваженим органом та особою, що добровільно співпрацює з органами досудового розслідування. Таке співробітництво є засобом проведення НСРД, а не її окремим видом.

Водночас Об'єднана палата Касаційного кримінального суду визнала, що відсутність окремої постанови про залучення конфідента сама по собі не свідчить про порушення вимог КПК України. Отже, судова практика не вимагає обов'язкового процесуального документа про залучення конфідента, а кримінальний процесуальний закон такого документа не передбачає. На цю прогалину звертає увагу й доктрина: факт будь-якого співробітництва повинен бути належним чином зафіксований, проте порядок такої фіксації кримінальним процесуальним законодавством не визначено. Зокрема, С.М. Салтиков пропонує оформлювати залучення особи до конфіденційних відносин за ст. 275 КПК України письмовою згодою конфідента; постановою слідчого про залучення до конфіденційного співробітництва; протоколом попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування та/або пам'яткою про процесуальні права та обов'язки конфідента; постановою слідчого про забезпечення конфіденційності відомостей про особу; повідомленням прокурора про факт залучення особи до конфіденційного співробітництва.

З огляду на відсутність нормативно визначеної процедури узагальнимо на основі чинного законодавства алгоритм документування інформації, отриманої від конфідента:

– отримавши інформацію, що має важливе значення й потребує перевірки, слідчий невідкладно доповідає про це рапортом безпосередньому керівнику (керівнику органу досудового розслідування). Такий рапорт є внутрішньовідомчим документом і не належить до процесуальних джерел доказів, передбачених ч. 2 ст. 84 КПК України;

– відомості про отриману інформацію та про особу конфідента підлягають обліку в режимно-секретному підрозділі з дотриманням вимог Закону України «Про державну таємницю» та Порядку організації та забезпечення режиму секретності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939. Порядок проведення НСРД і використання їх результатів визначає також Інструкція, затверджена спільним наказом від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5;

– у разі потреби використати отримані відомості як докази слідчий (прокурор) ініціює їх розсекречення. Слід підкреслити, що ні слідчий, ні прокурор не є самостійним суб'єктом розсекречення: прокурор зобов'язаний звернутися з відповідним клопотанням до експертної комісії з питань таємниць, яка ухвалює рішення з урахуванням державних інтересів щодо збереження інформації в таємниці. Розсекреченню підлягають не лише матеріали, що фіксують хід і результати НСРД, а й процесуальні документи, які стали підставою для їх проведення (ухвали, постанови, клопотання). Це потрібно для відкриття матеріалів стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України.

Значення останнього етапу підтверджує практика Великої Палати Верховного Суду. У постанові від 16.01.2019 у справі № 751/7557/15-к Велика Палата сформулювала правило: якщо процесуальні документи, що стали підставою для проведення НСРД, не були відкриті стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України, отримані результати НСРД можуть бути визнані недопустимими доказами. У постанові від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15-к Велика Палата уточнила цей висновок: такі документи можуть бути відкриті й під час судового розгляду, якщо сторона обвинувачення своєчасно вжила необхідних і достатніх заходів для їх розсекречення, але вони не були розсекречені до передачі провадження до суду з причин, що від неї не залежали. Касаційний кримінальний суд також наголошує, що обов'язок розсекретити та відкрити такі матеріали покладається на сторону обвинувачення і не залежить від клопотань сторони захисту.

Дотримання запропонованого алгоритму має подвійне значення: воно забезпечує режим секретності на етапі накопичення відомостей і водночас створює передумови для визнання отриманих доказів допустимими. Для усунення прогалини доцільно закріпити в ст. 275 КПК України базові вимоги до процесуального оформлення конфіденційного співробітництва: форму

згоди особи, суб'єкта ухвалення рішення про залучення, обов'язок повідомлення прокурора та порядок використання отриманої інформації після її розсекречення.

🔎 **Навчальний приклад (умовний).**

На початковому етапі досудового розслідування процесуальний керівник власною постановою «залучає» особу до конфіденційного співробітництва й доручає реалізацію заходу оперативному підрозділу, фактично усунувши слідчого від прийняття процесуального рішення. Оскільки залучення конфідента у порядку ст. 275 КПК України є повноваженням слідчого, а прокурор згідно з пунктом 4 частини 2 статті 36 КПК України здійснює процесуальне керівництво (доручення, вказівки, участь у проведенні НСРД), але не підміняє слідчого в ухваленні цього процесуального рішення і не наділений правом особисто проводити НСРД, такі дії є перевищенням повноважень і створюють підставу для визнання недопустимими доказів, одержаних за участю цієї особи.

⚠ **Зверніть увагу: типові помилки.**

– залучення конфідента прокурором замість слідчого – перевищення повноважень;

– введення «оперативних» відомостей у доказування без легалізації через відповідну НСРД;

– ототожнення конфіденційного співробітництва (ст. 275) з виконанням спеціального завдання (ст. 272);

– недотримання заборон ч. 2 ст. 275 КПК України щодо носіїв професійної таємниці;

– включення відомостей, що містять державну таємницю, до матеріалів провадження без розсекречування.

Висновки до підрозділу

– у справах щодо ОГ і ЗО конфіденційне співробітництво є системоутворювальним засобом доказування;

– процесуальне рішення про залучення конфідента (ст. 275 КПК України) ухвалює слідчий; прокурор здійснює керівництво й нагляд, але не залучає конфідента і не проводить НСРД;

– дискреція слідчого обмежена ст. 246 і ч. 2 ст. 275 КПК України; порушення заборон тягне недопустимість доказів (ст. 87);

– за позицією Верховного Суду залучення до КС не є самостійною НСРД, а його результати набувають доказового значення лише після легалізації;

– залучення штатних негласних працівників породжує колізію статусів; документування роботи з конфідентом потребує рапорту, обліку з дотриманням режиму секретності та розсекречування.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості проваджень щодо ОГ і ЗО визначають специфіку використання конфіденційного співробітництва?
2. Назвіть дві форми повноважень слідчого у використанні КС та їх відмінність.
3. Якими є нормативні межі дискреції слідчого при залученні конфідента?
4. Чому залучення конфідента прокурором вважається перевищенням повноважень?
5. Сформулюйте правову позицію ККС ВС (справа № 501/740/18) та два висновки з неї.
6. У чому полягає проблема залучення штатних негласних працівників?
7. Опишіть алгоритм документування роботи з конфідентом і його значення.

Тестові завдання

1. Процесуальне рішення про залучення конфідента за ст. 275 КПК України ухвалює:

а) прокурор;
б) слідчий;
в) слідчий суддя;
г) керівник оперативного підрозділу.

2. Залучення конфідента прокурором є:

а) належною формою процесуального керівництва;
б) перевищенням повноважень;
в) різновидом НСРД;
г) обов’язковою умовою НСРД.

3. За постановою ККС ВС від 01.12.2021 (справа № 501/740/18) залучення до конфіденційного співробітництва:

а) є самостійною НСРД;
б) не є самостійною НСРД, а є засобом проведення НСРД;
в) є гласною слідчою дією;
г) потребує окремого дозволу слідчого судді.

4. Заборона ч. 2 ст. 275 КПК України стосується залучення адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів і журналістів:

а) у будь-якому разі;

б) якщо співробітництво пов’язане з розкриттям професійної таємниці;

в) лише за їх згодою;

г) лише у справах про тяжкі злочини.

5. Порушення заборони ч. 2 ст. 275 КПК України тягне наслідки за:

а) ст. 36 КПК України;

б) ст. 87 КПК України (недопустимість доказів);

в) ст. 246 КПК України;

г) ст. 43 КК України.

6. Найпоширенішою помилкою у провадженнях щодо ОГ і ЗО є ототожнення КС із:

а) контролем за вчиненням злочину (ст. 271);

б) виконанням спеціального завдання (ст. 272);

в) оглядом (ст. 237);

г) допитом свідка.

7. Перед включенням відомостей, що містять державну таємницю, до матеріалів провадження слідчий:

а) долучає їх без обмежень;

б) проводить процедуру розсекречування;

в) знищує їх;

г) передає прокуророві на зберігання.

Ситуаційне завдання

На початковому етапі досудового розслідування щодо злочинної організації процесуальний керівник власною постановою залучив особу до конфіденційного співробітництва й доручив реалізацію заходу оперативному підрозділу, фактично усунувши слідчого.

1. Оцініть законність таких дій.

2. Визначте належний розподіл ролей слідчого, прокурора й оперативного підрозділу.

3. Вкажіть наслідки для допустимості доказів.

Обґрунтуйте відповідь із посиланням на ст. 275, ст. 36, ч. 6 ст. 246, ст. 87 КПК України та практику Верховного Суду.

2.2. Правовий статус негласного співробітника та офіцера під прикриттям як учасників кримінального провадження.

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме чотири категорії осіб, які беруть участь у негласній діяльності, та критерії їх розмежування, зміст службового статусу офіцера під прикриттям і межі гарантії ст. 43 КК України;
- умітиме відрізняти службовий статус офіцера від становища приватного конфідента, пояснювати умову застосування гарантій «відповідно до закону» та правову природу легенди прикриття.

Ключові поняття: категорії негласних співробітників, офіцер під прикриттям, службовий статус, «подвійне підпорядкування», ст. 43 КК України, виконання спеціального завдання (ст. 272 КПК України), легенда прикриття, режим державної таємниці.

2.2.1. Категорії суб'єктів негласного сприяння.

Найглибші суперечності механізму використання конфіденційного співробітництва пов'язані не з розподілом компетенції, а з правовим становищем самого негласного співробітника. Чинне законодавство, попри термінологічну неузгодженість, дозволяє виокремити принаймні чотири категорії осіб, які беруть участь у негласній діяльності з протидії організованій злочинності.

Категорія	Службові відносини з органом	Правовий режим	Ключова гарантія
Приватний конфідент (ст. 275 КПК)	немає	кримінальний процесуальний	заходи безпеки
Негласний позаштатний працівник (п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону про ОРД)	немає	оперативно-розшуковий	заходи безпеки, соціальний захист
Штатний негласний співробітник – офіцер під прикриттям (ст. 13	є (атестований працівник)	ОРД + процесуальний	гарантії служби + ст. 43 КК України

Категорія	Службові відносини з органом	Правовий режим	Ключова гарантія
Закону про боротьбу з ОЗ)			
Учасник ОЗУ, залучений за ст. 14 Закону про боротьбу з ОЗ	немає	ОРД / процесуальний	звільнення від відповідальності (ст. 14)

Критеріями розмежування є:

- наявність або відсутність службових (трудових) відносин із правоохоронним органом (за цим критерієм офіцер під прикриттям принципово відрізняється від усіх інших);
- підстава участі (добровільна згода приватної особи чи службовий обов'язок атестованого працівника);
- правовий режим діяльності (процесуальний, оперативно-розшуковий або їх поєднання);
- обсяг правових і соціальних гарантій;
- характер можливої «винагороди» – від матеріального заохочення чи мотивів громадянського обов'язку до звільнення від відповідальності за ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

2.2.2. Проблема «розчинення» офіцера під прикриттям у понятті конфідента.

Оскільки ст. 275 КПК України не конкретизує коло осіб, які можуть бути залучені, на практиці виникає автоматичне «розчинення» офіцера під прикриттям у загальному понятті конфідента: залучаючи штатного негласного співробітника до НСРД, слідчий і прокурор нерідко оформлюють його становище так само, як становище приватної особи, що добровільно співпрацює. Такий підхід є некоректним. Офіцер під прикриттям, залучений до НСРД, не перестає бути атестованим працівником, який виконує службове завдання, підпорядковується керівництву оперативного підрозділу та діє в межах легенди. Його «згода» має службову, а не приватноправову природу, а дії у злочинному середовищі оцінюються за спеціальними правилами ст. 43 КК України. Ігнорування цих відмінностей веде і до недооцінки ризиків для службової позиції офіцера, і до процесуальних помилок при легалізації та перевірці одержаних відомостей.

2.2.3. Службовий статус офіцера під прикриттям.

Визначальною рисою правового становища офіцера під прикриттям є те, що його участь у негласній діяльності становить виконання службового обов'язку. Із цього випливає низка наслідків:

– рішення про введення штатного негласного співробітника в організоване злочинне угруповання приймається у порядку, встановленому законодавством про ОРД та про боротьбу з організованою злочинністю, за письмовим розпорядженням керівника, а відомості про таке введення становлять державну таємницю;

– упродовж виконання завдання за офіцером зберігаються всі права та гарантії служби (зарахування часу до стажу, грошове забезпечення, соціальні гарантії, гарантії для членів сім'ї, механізми відшкодування у разі тяжких наслідків – ст. 12–13 Закону про ОРД, ст. 13–15 Закону про боротьбу з ОЗ);

– офіцер залишається підпорядкованим керівництву оперативного підрозділу, через що виникає проблема «подвійного підпорядкування»: зміст процесуальних завдань визначає слідчий чи прокурор, а службове керівництво здійснює оперативний підрозділ.

2.2.4. Межі допустимої поведінки: гарантія ст. 43 КК України.

Перебування у складі організованого злочинного угруповання об'єктивно неможливе без певної участі в його діяльності. Законодавець урахував це у ст. 43 КК України: не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх діяльності.

Ця гарантія не є безмежною: згідно з ч. 2 ст. 43 КК України особа підлягає відповідальності за вчинення у складі угруповання особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, поєднаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження чи іншими тяжкими наслідками. Проте навіть у цих випадках закон передбачає обов'язкове пом'якшення: така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а строк позбавлення волі не може перевищувати половини максимального строку санкції (ч. 3 ст. 43 КК України).

2.2.5. Співвідношення ст. 43 КК України і ст. 272 КПК України.

Матеріально-правова норма (ст. 43 КК України) визначає межі кримінально-правової оцінки поведінки особи, а процесуальна норма (ст. 272 КПК України) встановлює юридичну форму виконання спеціального завдання: на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу

досудового розслідування, або постанови прокурора, зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу та з обмеженням строку виконання шістьма місяцями з можливістю продовження.

Принципово, що гарантії ст. 43 КК України поширюються на особу лише тоді, коли завдання виконувалося «відповідно до закону» – з дотриманням порядку оформлення. Дефекти оформлення (відсутність постанови, вихід за межі завдання, порушення строків) не лише ставлять під сумнів допустимість доказів, а й позбавляють офіцера кримінально-правового захисту, перетворюючи його вимушену участь на звичайну співучасть.

Виконання спеціального завдання має спільні риси з контролем за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) і об'єктивно наближається до межі провокування. Проте, на відміну від ст. 271 КПК України, ст. 272 КПК України прямої заборони провокації не містить. Цю прогалину до внесення законодавчих змін доводиться компенсувати організаційними засобами: орган досудового розслідування роз'яснює особі заборону провокування ще на етапі залучення, а прокурор забезпечує відображення у матеріалах обставин, що свідчать про відсутність підбурювання.

2.2.6. Легенда прикриття: правова природа і призначення.

Необхідним інструментом діяльності офіцера під прикриттям є легенда – створена та підтримувана правоохоронним органом сукупність правдоподібних відомостей про особу, її біографію, зв'язки та рід занять, які приховують її належність до правоохоронного органу й обґрунтовують присутність у злочинному середовищі.

Функціональне призначення легенди подвійне:

- захисне (убезпечення життя і здоров'я офіцера та його близьких, збереження можливості виконання завдання);
- інструментальне (створення умов для доступу до інформації).

Правовою основою легендування є законодавство про ОРД, яке допускає використання документів, що зашифровують особу чи відомчу належність працівників, а також режим державної таємниці: відомості про осіб, які виконують спеціальні завдання, про форми, методи й засоби негласної діяльності віднесені до державної таємниці. Легенду слід відрізняти від документів прикриття, останні є лише матеріальним втіленням окремих її елементів, тоді як легенда охоплює всю систему відомостей і поведінкових проявів, що підтримують вигадану ідентичність.

Межі викладу.

Конкретні тактичні прийоми легендування, впровадження та підтримання негласної роботи не є предметом цього посібника й не

розкриваються. Тут висвітлюється лише правова природа легенди прикриття та її нормативні засади.

2.2.7. Територіальні межі гарантії та строки операцій.

Дискусійним є питання просторової дії гарантії ст. 43 КК України. За принципом громадянства (ст. 7 КК України) громадяни України, які вчинили кримінальне правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, а отже, у межах української юрисдикції на діяння офіцера під прикриттям поширюється і ст. 43 КК України як обставина, що виключає кримінальну протиправність.

Водночас у юрисдикції іноземної держави, на території якої вчинено діяння (а транснаціональний характер сучасних ОГ і ЗО робить такі ситуації типовими), українська норма безпосередньо не діє, тож офіцер об'єктивно ризикує зазнати відповідальності за законодавством цієї держави. При цьому застосовується правило «ne bis in idem» (частина 2 ст. 7 КК України). Це зумовлює потребу завчасного опрацювання питань міжнародного співробітництва (зокрема в межах спільних слідчих груп).

Дискусійним є й жорстке обмеження строку виконання спеціального завдання шістьма місяцями. Операції під прикриттям поділяються на:

- тактичні (короткострокові, спрямовані на документування конкретного епізоду);
- стратегічні (довгострокові, метою яких є входження у довіру керівної ланки й розкриття діяльності угруповання в цілому).

Якщо для перших шестимісячний горизонт достатній, то для других він суперечить логіці впровадження, оскільки часу потребують і підготовка операції, і безпечне виведення співробітника. Тому слідчий і прокурор мають планувати процесуальні строки «від операції»: заздалегідь визначати графік продовження, синхронізувати його зі строками досудового розслідування та ухвал про інші НСРД і не допускати «розривів», у межах яких діяльність співробітника формально опиняється поза правовим полем.

Навчальний приклад (умовний).

Офіцера під прикриттям впроваджено в організовану групу за постановою про виконання спеціального завдання. Через організаційну неузгодженість постанову вчасно не продовжили, і кілька тижнів діяльність офіцера в угрупованні тривала без чинної процесуальної підстави. У цей «розрив» відомості, одержані за його участю, втрачають перспективу допустимості, а сам офіцер – кримінально-правовий захист за ст. 43 КК України, оскільки завдання в цей період виконувалося не «відповідно до закону». Висновок: строки треба планувати «від операції» й не допускати розривів.

⚠ **Зверніть увагу: типові помилки.**

– оформлення офіцера під прикриттям так само, як приватного конфідента, без урахування службового статусу та ст. 43 КК України;

– вихід за межі визначеного постановою завдання або «розрив» у строках – втрата і допустимості доказів, і захисту за ст. 43 КК України;

– нероз'яснення особі заборони провокування (прогалина ст. 272 порівняно зі ст. 271 КПК України);

– припущення, що гарантія ст. 43 КК України діє поза межами України.

Висновки до підрозділу

– розрізняють чотири категорії негласного сприяння; офіцер під прикриттям вирізняється службовим статусом і гарантіями служби та ст. 43 КК України;

– автоматичне «розчинення» офіцера у понятті конфідента є некоректним і веде до процесуальних помилок;

– гарантія ст. 43 КК України обмежена (ч. 2, 3) і діє лише за виконання завдання «відповідно до закону»; дефекти оформлення позбавляють захисту й підривають допустимість;

– ст. 272 КПК України, на відміну від ст. 271, не містить прямої заборони провокації, що компенсується організаційно;

– легенда прикриття має захисне й інструментальне призначення та ґрунтується на законодавстві про ОРД і режимі державної таємниці; строки слід планувати «від операції».

Питання для самоконтролю

1. Назвіть чотири категорії осіб, які беруть участь у негласній діяльності, та критерії їх розмежування.
2. У чому полягає проблема «розчинення» офіцера під прикриттям у понятті конфідента?
3. Які наслідки випливають зі службового статусу офіцера під прикриттям?
4. Розкрийте зміст і межі гарантії ст. 43 КК України (ч. 1–3).
5. За якої умови гарантії ст. 43 КК України поширюються на особу?
6. У чому різниця між легендою прикриття та документами прикриття?
7. Чому строки виконання спеціального завдання доцільно планувати «від операції»?

Тестові завдання

1. Офіцер під прикриттям принципово відрізняється від приватного конфідента:

а) мотивом співпраці;

б) наявністю службових (трудових) відносин із правоохоронним органом;

в) віком;

г) місцем проживання.

2. Вимушене заподіяння шкоди особою, яка виконує спеціальне завдання в ОГ/ЗО, регулює:

а) ст. 271 КПК України;

б) ст. 43 КК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 8 Закону про ОРД.

3. Гарантії ст. 3 КК України поширюються на особу за умови, що завдання виконувалося:

а) у будь-який спосіб;

б) «відповідно до закону» (з дотриманням порядку оформлення);

в) за усною згодою прокурора;

г) без обмеження строку.

4. *Строк виконання спеціального завдання за ст. 272 КПК України становить:*

а) один місяць;

б) три місяці;

в) шість місяців з можливістю продовження;

г) не обмежується.

5. Відомості про осіб, які виконують спеціальні завдання, становлять:

а) службову інформацію;

б) державну таємницю;

в) відкриту інформацію;

г) персональні дані без обмежень.

6. На відміну від ст. 271 КПК України, ст. 272 КПК України прямої заборони провокації:

а) містить;

б) не містить;

в) містить лише для прокурора;

г) містить лише для суду.

7. *Гарантія ст. 43 КК України автоматично поширюється на діяння офіцера, вчинені:*

а) у будь-якій державі;

б) лише на території України;

в) лише в державах – членах ЄС;

г) лише за згодою Інтерполу.

Ситуаційне завдання

Офіцера під прикриттям впроваджено в організовану групу за постановою про виконання спеціального завдання, однак постанову вчасно не продовжили, унаслідок чого кілька тижнів його діяльність тривала без чинної процесуальної підстави.

1. Визначте наслідки цього «розриву» для допустимості одержаних доказів і для кримінально-правового захисту офіцера за ст. 43 КК України.

2. Поясніть значення умови «відповідно до закону».

3. Запропонуйте, як слід планувати процесуальні строки.

4. Обґрунтуйте відповідь із посиланням на ст. 43 КК України та ст. 272 КПК України.

2.3. Багаторівнева ідентифікація негласного співробітника у контексті допустимості доказів.

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме сутність багаторівневої ідентифікації негласного співробітника, її вплив на допустимість доказів і стандарти ЄСПЛ щодо анонімних показань;
- умітиме виявляти чотири групи ризиків, застосовувати «правило єдиного або вирішального доказу» й трискладовий тест, а також пояснювати доктрину «плодів отруєного дерева» та шляхи зниження ризиків.

Ключові поняття: багаторівнева ідентифікація, оперативна легенда, процесуальний псевдонім, ст. 86, 87 КПК України, доктрина «плодів отруєного дерева», відкриття матеріалів (ст. 290 КПК України), «правило єдиного або вирішального доказу», трискладовий тест, компенсаторні гарантії, багатоджерельна архітектура доказування.

2.3.1. Три рівні ідентифікації.

У проблемі багаторівневої ідентифікації центральна суперечність між ефективністю негласної діяльності та процесуальними гарантіями набуває

свого найгострішого, доказового виміру. Одна й та сама фізична особа існує у кримінальному провадженні одночасно у трьох іпостасях.

Рівень	Зміст	Де фігурує
Реальна особа	справжні анкетні дані, службове становище, факт належності до правоохоронного органу (державна таємниця)	лише у вузькому колі, у матеріалах з обмеженим доступом
Оперативна легенда	вигадана ідентичність учасника злочинного середовища	у протоколах НСРД (під легендою чи умовним позначенням)
Процесуальний псевдонім	позначення, під яким особа набуває процесуального становища	у протоколі допиту свідка із заходами безпеки

Кожен рівень обслуговує легітимну мету – захист співробітника, доступ до злочинного середовища та участь у доказуванні. Однак їх співіснування в одному провадженні породжує проблеми, які чинне законодавство системно не вирішує.

2.3.2. Структурна неминучість і чотири групи ризиків.

Багаторівнева ідентифікація не є наслідком чиєїсь помилки, а структурно неминучим результатом поєднання двох правових режимів: режим ОРД вимагає легендування й засекречення реальної особи, а режим кримінального провадження – персоніфікації джерела доказів, адже оцінити достовірність показань неможливо, не знаючи, хто їх дає.

Псевдонім є компромісом, але він не усуває, а лише інституціоналізує «розшарування» ідентичності. Унаслідок цього ані сторона захисту, ані, за загальним правилом, суд у відкритому засіданні не мають безпосередньої можливості перевірити тотожність усіх позначень одній особі.

Звідси випливають щонайменше чотири групи ризиків:

– для сторони захисту – неможливість перевірити особу джерела (надійність, судимість, відносини з обвинуваченим, мотиви обмови), а отже й версію про провокацію;

– для сторони обвинувачення – загроза визнання доказів недопустимими через неможливість підтвердити тотожність джерела на різних етапах, яка матеріалізується вже у суді;

– для суду – необхідність оцінювати достовірність показань особи, щодо якої недоступний звичайний інструментарій перевірки;

– «множення джерел» – коли відомості від однієї особи, подані під різними позначеннями (результати НСРД під легендою та показання свідка під псевдонімом), сприймаються як кілька незалежних доказів, що взаємно підтверджуються, – це викривлює оцінку доказів і суперечить стандартам ЄСПЛ.

У справах щодо ОГ і ЗО ці ризики набувають граничної гостроти: від одного негласного джерела залежить не окремий доказ, а розгалужений масив матеріалів за багатьма епізодами, а професійний захист системно атакує саме ідентифікаційний ланцюг.

2.3.3. Вплив на допустимість доказів.

Кримінальний процесуальний закон пов'язує допустимість доказу з отриманням його у порядку, встановленому КПК України (ст. 86), і визнає недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87). Крізь призму багаторівневої ідентифікації ця формула конкретизується.

По-перше, істотними порушеннями можуть виявитися дефекти на будь-якій ланці ідентифікаційного ланцюга:

- незаконність первинного залучення (порушення заборон ч. 2 ст. 275 КПК України);
- вихід за межі спеціального завдання чи порушення порядку його оформлення (ст. 272 КПК України);
- недотримання процедури застосування заходів безпеки й присвоєння псевдоніма.

По-друге, самостійне значення мають вимоги до фіксації результатів НСРД (ст. 252, 256 КПК України):

- неточності й суперечності в позначенні особи у різних протоколах здатні поставити під сумнів і достовірність;
- належність відомостей до одного джерела.

Типовою помилкою є проведення аудіо-, відеоконтролю особи, яка перебуває під контролем правоохоронців, у ході якого фіксуються її розмови саме з цими співробітниками. Судова практика визнає це порушенням закону з наслідком недопустимості доказів.

2.3.4. Відкриття матеріалів стороні захисту.

Найбільш розробленим у судовій практиці є аспект відкриття матеріалів. Стаття 290 КПК України зобов'язує сторону обвинувачення відкрити стороні захисту матеріали, якими вона має намір користуватися в суді. Невідкриті матеріали не можуть бути допущені як докази.

Велика Палата Верховного Суду сформулювала позицію, що процесуальні документи, які стали підставою для проведення НСРД (ухвали слідчого судді, постанови прокурора), підлягають відкриттю в порядку ст. 290 КПК України, а їх невідкриття тягне недопустимість результатів відповідних НСРД. Згодом цю позицію було уточнено: якщо сторона обвинувачення вжила всіх залежних від неї заходів для розсекречення, але не отримала документів до завершення розслідування з незалежних причин, надання їх під час судового розгляду з можливістю ознайомлення захисту не робить докази автоматично недопустимими. Ця практика унаочнює колізію без повного нормативного розв'язання: частину відомостей, потрібних для перевірки законності НСРД за участю негласного співробітника, у принципі не можна розсекретити без розкриття його особи.

2.3.5. Похідна недопустимість: доктрина «плодів отруєного дерева».

Особливого масштабу проблемі надає закріплена у ч. 1 ст. 87 КПК України похідна недопустимість: недопустимими є не лише докази, отримані внаслідок істотного порушення прав людини, а й будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, одержаній унаслідок такого порушення. Це втілення доктрини «плодів отруєного дерева», підтвердженої практикою ЄСПЛ (справа «Гефген проти Німеччини»). Якщо «коренем дерева» стає незаконне первинне залучення особи (провокація, порушення ч. 2 ст. 275, дефекти оформлення спецзавдання), то «плодами» – весь ланцюг доказів, здобутих за її участю: протоколи НСРД за всіма епізодами, речові докази, показання інших осіб, встановлених через неї. Оскільки в провадженнях щодо ОГ і ЗО негласний співробітник нерідко є центральним джерелом, «отруєним» може виявитися майже весь масив доказів. Водночас ця доктрина не є абсолютною: допустимість зберігають докази з незалежним джерелом, докази, які неминуче були б виявлені, і матеріали з надто віддаленим зв'язком із порушенням. Звідси стратегічна рекомендація: архітектуру доказування слід від початку будувати як багатоджерельну – з паралельними й незалежними лініями документування, щоб дефект однієї лінії не руйнував усієї доказової бази.

2.3.6. Конфлікт цінностей і стандарти ЄСПЛ.

Юридичним осердям проблеми є конфлікт цінностей конституційного рівня: з одного боку – право обвинуваченого на захист і справедливий суд (ст. 62, 63, 129 Конституції України, ст. 6 Конвенції, зокрема право допитати свідків обвинувачення за п. «d» ч. 3 ст. 6), з іншого – обов'язок держави захистити життя і приватність особи, впровадженої за її ж завданням (ст. 3, 27 Конституції України, ст. 2, 8 Конвенції).

Жодна цінність не має абстрактного пріоритету, тому конфлікт розв'язується через процедуру балансування, стандарти якої вироблені ЄСПЛ.

Уже у справі «Класс та інші проти Німеччини» Суд пов’язав допустимість анонімних джерел не із самим фактом їх використання, а з якістю процедури (чітка й прозора процедура дозволу, здійснення й контролю).

Справи «Дорсон проти Нідерландів» і «» визнали допустимість анонімних показань за реальних загроз, заборонили ґрунтувати вирок виключно або вирішальною мірою на них і встановили підвищену суворість щодо анонімності поліцейських.

Рішеннями Великої Палати у справах «Аль-Хавайа і Тахері проти Сполученого Королівства» та «» сформовано трискладовий тест.

Трискладовий тест (Аль-Хавайа і Тахері; Шачашвілі)

– чи існувала вагома причина обмеження права на конфронтацію (щодо співробітника – реальність загрози життю та інтерес у збереженні оперативної позиції);

– чи були показання єдиною або вирішальною підставою засудження;

– чи існували достатні урівноважувальні (компенсаторні) фактори, здатні компенсувати ускладнення для захисту.

Правило «виключного або вирішального значення» втратило абсолютний характер: навіть вирішальна роль показань не тягне

автоматичного порушення ст. 6 Конвенції, якщо компенсаторні гарантії достатньо потужні; що вагоміші показання – то суворішими мають бути ці гарантії, а всі три елементи оцінюються у взаємозв'язку.

2.3.7. Практичні орієнтири.

Зі стандартів ЄСПЛ випливають орієнтири для слідчих і прокурорів у провадженнях щодо організованої злочинності:

– вагома причина анонімності має бути документально підтвердженою (конкретні дані про характер загроз, а не загальні посилання на небезпечність організованої злочинності);

– доказування слід будувати так, щоб показання співробітника за жодним епізодом не були єдиною чи вирішальною підставою висновку про винуватість (багатоджерельність);

– активно застосовувати урівноважувальні механізми: допит співробітника слідчим суддею за участю захисту (ст. 225 КПК України); допит у режимі відеоконференції із засобами, що унеможливлюють ідентифікацію (ст. 232 КПК України); надання захисту можливості поставити запитання, зокрема письмово, з відхиленням лише тих, що спрямовані на встановлення особи; перевірка судом справжніх даних про особу без їх розкриття сторонам;

– тактику допиту й межі відомостей визначати завчасно – щоб показання не дозволяли «обчислити» реальну особу і водночас не втрачали доказової цінності.

Ці орієнтири знижують ризики, однак є паліативами, оскільки чинний закон не містить ані спеціальних правил підтвердження тотожності особи на різних рівнях без розкриття державної таємниці, ані процедури судової перевірки законності залучення співробітника, сумісної зі збереженням анонімності. Отже, проблема не може бути системно розв'язана засобами правозастосування й потребує втручання законодавця.

Навчальний приклад (умовний).

Обвинувачення щодо учасника злочинної організації ґрунтується переважно на результатах НСРД, зафіксованих під оперативною легендою, і показаннях «свідка під псевдонімом». Захист доводить, що це одна й та сама особа, і що саме вона схиляла обвинуваченого до злочину. Виникає одразу кілька ризиків: приховане «множення джерел» (одне джерело подано як два), незаперечена версія про провокацію та, у разі підтвердження незаконності залучення, похідна недопустимість усього ланцюга доказів. Урівноважити ситуацію можна лише документально підтвердженою причиною анонімності, підтвердженням показань незалежними доказами та застосуванням механізмів ст. 225 і 232 КПК України.

⚠ **Зверніть увагу: типові помилки**

– подання відомостей від одного джерела під різними позначеннями як кількох «незалежних» доказів;

– обґрунтування анонімності загальними фразами замість документально підтверджених загроз;

– побудова обвинувачення на показаннях співробітника як єдиному або вирішальному доказі;

– аудіо-, відеоконтроль розмов контрольованої особи саме зі співробітниками правоохоронних органів;

– зволікання з розсекреченням процесуальних документів – підстав НСРД (ст. 290 КПК України).

Висновки до підрозділу

– негласний співробітник існує у провадженні у трьох іпостасях (реальна особа, легенда, псевдонім), що є структурно неминучим наслідком поєднання двох режимів;

– розшарування ідентичності породжує ризики для захисту, обвинувачення, суду та ризик «множення джерел»;

– дефекти на будь-якій ланці ланцюга та доктрина «плодів отруєного дерева» (ч. 1 ст. 87 КПК України) здатні знищити весь масив доказів;

– стандарти ЄСПЛ (трискладовий тест) допускають анонімні показання лише за вагомої причини, з обмеженням їх вирішального значення та за достатніх компенсаторних гарантій;

– правозастосовні орієнтири (документування причин, багатоджерельність, механізми ст. 225 і 232 КПК України) є паліативами; системне розв’язання потребує змін до закону.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть три рівні ідентифікації негласного співробітника та мету кожного.
2. Чому багаторівнева ідентифікація є структурно неминучою?
3. Які чотири групи ризиків породжує розшарування ідентичності?
4. Як дефекти ідентифікаційного ланцюга впливають на допустимість доказів?
5. Розкрийте зміст доктрини «плодів отруєного дерева» та її винятки.
6. Сформулюйте трискладовий тест ЄСПЛ щодо анонімних показань.
7. Які урівноважувальні механізми доступні за чинним КПК України?

Тестові завдання

1. Скільки «рівнів» ідентифікації одночасно існує у негласного співробітника?

а) два;
б) три;
в) чотири;
г) п’ять.

2. Багаторівнева ідентифікація є:

а) наслідком помилки слідчого;
б) структурно неминучим наслідком поєднання двох правових режимів;
в) зловживанням прокурора;
г) порушенням закону.

3. Доктрину «плодів отруєного дерева» закріплює:

а) ст. 86 КПК України;
б) ч. 1 ст. 87 КПК України;
в) ст. 252 КПК України;
г) ст. 290 КПК України.

4. Після справи «Аль-Хавайа і Тахері» правило про вирішальне значення анонімних показань:

а) стало абсолютним;
б) втратило абсолютний характер за наявності достатніх компенсаторних гарантій;
в) було скасоване повністю;
г) застосовується лише в Україні.

5. Процесуальні документи, що стали підставою НСРД, за позицією Великої Палати ВС:

а) не відкриваються стороні захисту;
б) підлягають відкриттю стороні захисту (ст. 290 КПК);
в) є відкритими для всіх;
г) знищуються після суду.

6. *Допит негласного співробітника під час досудового розслідування за участю захисту здійснює:*

а) прокурор;
б) слідчий суддя (ст. 225 КПК);
в) керівник органу;
г) оперативний підрозділ.

7. Найдієвіший спосіб знизити ризик недопустимості показань негласного співробітника – це:

а) збільшення їх обсягу;

б) багатоджерельна архітектура доказування (щоб вони не були єдиним чи вирішальним доказом);

в) відмова від допиту;

г) розкриття особи.

Ситуаційне завдання

У провадженні щодо злочинної організації обвинувачення ґрунтується переважно на результатах НСРД, зафіксованих під оперативною легендою, і показаннях свідка під псевдонімом; захист доводить, що це одна й та сама особа, яка провокувала обвинуваченого.

1. Оцініть ризики (приховане «множення джерел», версія про провокацію, похідна недопустимість).

2. Застосуйте до ситуації трискладовий тест.

3. Запропонуйте урівноважувальні механізми, доступні за чинним законом.

4. Обґрунтуйте відповідь із посиланням на ст. 87, 225, 232, 290 КПК України та практику ЄСПЛ.

2.4. Напрями вдосконалення правового регулювання та практики залучення негласних співробітників

Навчальні цілі. Після опрацювання підрозділу здобувач освіти:

- знатиме систему науково обґрунтованих рекомендацій двох рівнів (законодавчого й організаційно-практичного) та три взаємопов’язані напрями вдосконалення регулювання;
- умітиме пояснювати зміст ключових новел (розмежування інститутів, особливий процесуальний режим, судова верифікація) та їх зв’язок із діагностованими проблемами, а також обґрунтовувати процедурну, а не заборонну модель розв’язання конфлікту цінностей.

Ключові поняття: рекомендації законодавчого та організаційно-практичного рівнів, розмежування інститутів, окремий закон про конфіденційне співробітництво, особливий процесуальний режим, єдине умовне позначення, судова верифікація ідентифікаційного ланцюга, заборона «множення джерел», компенсаторні гарантії.

2.4.1. Загальна логіка рекомендацій.

Попередньо проведений аналіз завершився висновком: суперечності, породжені поєднанням оперативно-розшукового та кримінального процесуального режимів, не мають системного розв'язання засобами правозастосування. Практичні орієнтири знижують ризики, але залишаються паліативами, оскільки чинний закон не містить ані правил підтвердження тотожності особи без розкриття державної таємниці, ані процедури перевірки законності залучення співробітника, сумісної зі збереженням анонімності, ані послідовного розмежування суб'єктів. Це зумовлює потребу в рекомендаціях двох рівнів: законодавчого (за трьома напрямами) та організаційно-практичного (у межах чинного регулювання). Кожна новела підпорядкована наскрізній тезі: посилення інструментарію негласної діяльності допустиме лише в супроводі компенсаторних гарантій для сторони захисту, і навпаки – розширення гарантій не повинно знецінювати негласну роботу.

Напрям	Проблема	Ключові пропозиції
Розмежування інститутів	«розчинення» різних суб'єктів у ст. 275; неузгоджена термінологія; відсутність дефініції	уточнити ст. 275 КПК (дві форми); єдиний понятійний ряд; дефініція «офіцер під прикриттям»; перспектива окремого закону
Особливий процесуальний режим	«подвійне підпорядкування»; розрив ст. 272 КПК і ст. 43 КК; розсипання ідентичності	залучення за погодженням керівника оперпідрозділу; гармонізація ст. 272/ст. 43; єдине умовне позначення; статус свідка особливої категорії
Гарантії перевірки без розкриття особи	багаторівнева ідентифікація та її доказові наслідки	судова верифікація ланцюга; закрита перевірка законності залучення; заборона «множення джерел»; пакет гарантій за тестом ЄСПЛ

Напрям перший: законодавче розмежування інститутів.

Вихідна проблема – узагальнене поняття ст. 275 КПК України «розчиняє» суб'єктів із принципово різним становищем. Пропонується:

1) уточнити ст. 275 КПК України, розмежувавши на рівні закону дві самостійні форми – використання інформації від осіб, які добровільно співпрацюють, і залучення до НСРД штатних негласних співробітників оперативних підрозділів;

2) узгодити термінологію КПК України, Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» і Закону «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», закріпивши єдиний понятійний ряд;
3) законодавчо визначити поняття «офіцер під прикриттям» (належність до атестованого складу, підстави та порядок впровадження, поширення гарантій ОРД і ст. 43 КК України, коло суб'єктів, уповноважених приймати рішення про його використання).

Як перспектива обґрунтовується прийняття окремого Закону України «Про конфіденційне співробітництво» за двоярусною конструкцією: спеціальний закон закріплює статусні, гарантійні та термінологічні положення, а процесуальні форми залишаються предметом КПК України з кореспондуючими змінами.

Розмежування стосується лише юридичної форми участі, а не тактики діяльності: саме відсутність форми, а не її наявність, сьогодні провокує процесуальні помилки.

Напрям другий: особливий процесуальний режим участі негласного співробітника.

Цей напрям відповідає на неузгодженість оперативного і процесуального вимірів діяльності офіцера під прикриттям. Пропонується:

1) спеціальні правила залучення офіцера під прикриттям до НСРД – за поданням або обов'язковим погодженням керівника оперативного підрозділу, з документуванням у режимі, що зберігає таємницю особи (лише оперативний підрозділ здатний оцінити сумісність завдання з легендою й безпекою, тоді як за прокурором зберігається право остаточного вирішення розбіжностей);
2) узгодження ст. 272 КПК України та ст. 43 КК України – гармонізація описів меж допустимої поведінки, чіткий порядок продовження строків при тривалому впровадженні та врегулювання вимушеного відхилення від завдання в екстремальній ситуації за моделлю невідкладного наступного санкціонування (з обов'язковим повідомленням прокурора й збереженням абсолютних заборон ч. 2 ст. 43 КК України);
3) присвоєння особі єдиного умовного позначення на весь період провадження, яке використовується в усіх протоколах НСРД і пов'язується з процесуальним псевдонімом (технічна передумова судової верифікації);
4) визначення процесуального становища офіцера під прикриттям як свідка особливої категорії, допит якого за загальним правилом здійснюється у формах, що виключають ідентифікацію (ст. 232 КПК України).

Логічним доповненням є ідея виокремлення у главі 21 КПК України статті «Допит особи на засадах конфіденційності» для стадії досудового розслідування зі збереженням заборон ч. 2 ст. 275 КПК України.

Напрям третій: гарантії перевірки доказів без розкриття особи.

Це концептуальне ядро системи, що відповідає на проблему багаторівневої ідентифікації. Головна пропозиція – запровадження процедури судової верифікації ідентифікаційного ланцюга: слідчий суддя (на досудовому розслідуванні) або суд (у судовому провадженні) в закритому режимі досліджує засекречені матеріали, що підтверджують тотожність реальної особи, її умовного позначення в матеріалах НСРД і процесуального псевдоніма, і фіксує результат перевірки у процесуальному рішенні без відтворення відомостей, що становлять державну таємницю. Сторони отримують не самі відомості, а судове підтвердження тотожності джерела, що звільняє обвинувачення від дилеми «розсекречення або втрата доказів», а захист і суд – забезпечує незалежною перевіркою.

Друга пропозиція – процедура закритої судової перевірки законності залучення співробітника (дотримання заборон ч. 2 ст. 275 КПК України, відсутність провокації, належність оформлення спеціального завдання), що дає раннє виявлення «отруєного кореня» і знімає найтяжчі наслідки доктрини «плодів отруєного дерева», не скасовуючи самої доктрини.

Третя пропозиція – нормативна заборона «множення джерел»: відомості від однієї особи, під якими б позначеннями вони не введені, оцінюються як єдине джерело доказів.

Четверта – законодавче закріплення пакета урівноважувальних гарантій, орієнтованого на трискладовий тест ЄСПЛ: обов'язок обґрунтування вагомої причини анонімності конкретними даними; право захисту ставити запитання (зокрема письмово) з відхиленням лише тих, що спрямовані на встановлення особи; допит у формах, що приховують зовнішність і голос; пряма заборона ґрунтувати вирок виключно або вирішальною мірою на показаннях анонімного співробітника за відсутності достатніх компенсаторних чинників.

З огляду на зарубіжний досвід (зокрема інститут співпрацюючого свідка у США) пропонується унормувати механізм пом'якшення покарання або звільнення від його відбування для конфідентів, які є підозрюваними в інших провадженнях, у разі надання ними реальної допомоги у протидії організованій злочинності. Чинна ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» закладає таку логіку лише для учасників самого угруповання. Пропонована новела поширює її на ширше коло осіб і підпорядковує судовому контролю.

Обов'язковими запобіжниками мають стати:

- документальна фіксація змісту й реальності допомоги;
- ухвалення остаточного рішення виключно судом;

- заборона обумовлювати пом’якшення визнанням вини всупереч фактичним обставинам;

- поширення на таких осіб загальних заборон щодо провокації.

2.4.2. Організаційно-практичні заходи (у межах чинного закону).

Оскільки законодавчі зміни потребують часу, а провадження здійснюються щодня, запропоновано заходи, реалізовані вже сьогодні:

– обов’язкове спільне планування залучення негласного співробітника слідчим, процесуальним керівником і керівником оперативного підрозділу з визначенням майбутнього процесуального становища особи та стратегії збереження легенди;

– побудова багатоджерельної архітектури доказування, за якої дефект однієї лінії документування не руйнує доказової бази;

– завчасне документування підстав анонімності (конкретні дані про загрози), що задовольняє перший елемент тесту ЄСПЛ;

– своєчасне ініціювання розсекречення процесуальних документів – підстав НСРД – із фіксацією всіх вжитих заходів (ст. 290 КПК України);

– уніфікація практики застосування заходів безпеки та присвоєння псевдонімів на рівні відомчих методичних рекомендацій;

– спеціалізована підготовка слідчих і процесуальних керівників з питань використання КС, стандартів ЄСПЛ і типових помилок, що тягнуть недопустимість доказів.

Запропонована система охоплює три взаємопов’язані законодавчі напрями (розмежування інститутів; особливий процесуальний режим; гарантії перевірки доказів без розкриття особи) та блок організаційно-практичних заходів. Її архітектура відтворює наскрізну ідею курсу: ефективність негласної діяльності та процесуальні гарантії не виключають одна одну – за належної правової інженерії кожен крок назустріч безпеці й результативності негласної роботи супроводжується співмірним кроком назустріч праву на захист.

Навчальний приклад (умовний).

На семінарі висловлено дві протилежні позиції: перша – повністю заборонити використання показань анонімних негласних співробітників; друга – дозволити їх без будь-якої перевірки задля ефективності. Обидві крайнощі хибні: перша знищує дієвий засіб протидії організованій злочинності, друга – руйнує право на захист і суперечить стандартам ЄСПЛ. Правильним є процедурний (а не заборонний) підхід: судова верифікація ідентифікаційного ланцюга, заборона «множення джерел» і пакет компенсаторних гарантій, які дозволяють використовувати негласне джерело, не жертвуючи справедливістю суду.

⚠ **Зверніть увагу**

– мета пропозицій – не послабити негласну роботу, а надати їй чіткої юридичної форми та збалансувати гарантіями;

– деталізація стосується юридичної форми участі, а не тактики – остання не підлягає розкриттю у відкритому законі;

– процедурна модель (перевірка судом без розкриття особи) переважає заборонну, яка або знищує доказ, або жертвує безпекою співробітника.

Висновки до підрозділу

– діагностовані суперечності не розв'язуються засобами правозастосування й потребують змін до закону;

– рекомендації сформульовано на двох рівнях – законодавчому (три напрями) та організаційно-практичному;

– ключові законодавчі новели: розмежування інститутів, особливий процесуальний режим і гарантії перевірки доказів без розкриття особи;

– концептуальним ядром є судова верифікація ідентифікаційного ланцюга разом із забороною «множення джерел» і пакетом компенсаторних гарантій;

– система побудована за принципом балансу: кожне посилення негласного інструментарію супроводжується співмірною гарантією для захисту.

Питання для самоконтролю

1. На яких двох рівнях сформульовано систему рекомендацій?
2. Розкрийте зміст першого напряму – розмежування інститутів.
3. Які новели пропонуються в межах особливого процесуального режиму?
4. У чому полягає судова верифікація ідентифікаційного ланцюга?
5. Що означає заборона «множення джерел» і як вона реалізується?
6. Які компенсаторні гарантії пропонується закріпити на рівні закону?
7. Назвіть організаційно-практичні заходи, здійсненні в межах чинного закону.

Тестові завдання

1. Систему рекомендацій сформульовано на рівнях:

а) лише законодавчому;

б) законодавчому та організаційно-практичному;

в) лише відомчому;

г) лише міжнародному.

2. Перший напрям законодавчих пропозицій – це:
а) скасування ст. 275 КПК;
б) розмежування інститутів (уточнення ст. 275 КПК);
в) заборона НСРД;
г) відмова від конфіденційного співробітництва.

3. Концептуальним ядром системи пропозицій є:
а) збільшення строків НСРД;
б) гарантії перевірки доказів без розкриття особи (судова верифікація);
в) скасування ст. 87 КПК;
г) публікація особи співробітника.

4. Під час судової верифікації сторони отримують:
а) повні засекречені матеріали;
б) судове підтвердження тотожності джерела без розкриття державної таємниці;
в) особисті дані співробітника;
г) нічого.

5. Заборона «множення джерел» означає, що відомості від однієї особи під різними позначеннями оцінюються як:
а) кілька незалежних доказів;
б) єдине джерело доказів;
в) недопустимі докази;
г) орієнтувальна інформація.

6. Вимушене відхилення співробітника від завдання в екстремальній ситуації пропонується врегулювати за моделлю:
а) попереднього подвійного дозволу;
б) невідкладного наступного санкціонування;
в) повної заборони;
г) усного погодження.

7. Наскрізна ідея системи рекомендацій полягає в тому, що:
а) гарантії захисту знецінюють негласну роботу;
б) посилення негласного інструментарію супроводжується співмірними гарантіями для захисту;
в) ефективність і гарантії несумісні;
г) негласну роботу слід скасувати.

Ситуаційне завдання

Під час дискусії запропоновано два взаємовиключні рішення: або повністю заборонити використання показань анонімних негласних співробітників, або дозволити їх без будь-якої судової перевірки.

1. Спираючись на систему рекомендацій, поясніть, чому обидві крайнощі хибні.
2. Обґрунтуйте перевагу процедурної (а не заборонної) моделі.
3. Розкрийте зміст судової верифікації ідентифікаційного ланцюга та заборони «множення джерел». Обґрунтуйте відповідь.

ВИСНОВКИ

Опрацювання матеріалу посібника дозволяє сформулювати ключові підсумки курсу.

1. Конфіденційне співробітництво є багатофункціональним інститутом, що перебуває на перетині оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження й виконує розвідувальну, документувальну та профілактичну функції. У протидії організованій злочинності його роль є визначальною, оскільки лише через довірчі негласні відносини можливий доступ до ієрархічно організованого злочинного середовища. Водночас відомості, одержані за сприяння конфідента, набувають доказового значення лише після належної процесуальної легалізації у порядку, передбаченому КПК України.

2. Конфіденційне співробітництво, негласна діяльність оперативних підрозділів і діяльність офіцера під прикриттям співвідносяться як частково пересічні, але не тотожні явища. Чинне законодавство послуговується неузгодженою термінологією, що є джерелом конкретних правозастосовних колізій, зокрема при переході особи з режиму ОРД у режим кримінального провадження.

3. Національне регулювання створює достатню, хоча й фрагментовану, правову основу конфіденційного співробітництва, тоді як практика Європейського суду з прав людини встановлює чіткі межі його допустимості – заборону провокації злочину, обмеження щодо використання показань анонімних свідків і вимогу ефективних гарантій проти зловживань. Гармонізація національного регулювання із цими стандартами є умовою стабільності судової практики.

4. Зарубіжний досвід (Велика Британія, США, ФРН, Литва, Естонія, Молдова, Грузія та інші держави) демонструє спільну тенденцію: розширення інструментарію негласної роботи неодмінно супроводжується посиленням гарантій – законодавчої визначеності, судового та громадського контролю, особливих правил допиту негласних співробітників.

5. Використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД у справах щодо організованої злочинності функціонує як складний міжсуб’єктний механізм: слідчий приймає процесуальні рішення про залучення конфідента, прокурор здійснює процесуальне керівництво й забезпечує недопущення провокації, а оперативні підрозділи виконують фактичну роботу з негласним апаратом. Ефективність цього механізму визначається насамперед якістю взаємодії зазначених суб’єктів на основі завчасного спільного планування.

6. Правовий статус офіцера під прикриттям має комплексну міжгалузеву природу й визначається одночасно нормами законодавства про оперативно-розшукову діяльність, кримінального та кримінального процесуального закону, які не є повністю узгодженими. Найгостріше суперечності виявляються у феномені багаторівневої ідентифікації негласного

співробітника, коли одна особа існує у провадженні як реальний офіцер, як носій оперативної легенди та як учасник провадження під процесуальним псевдонімом, що безпосередньо впливає на допустимість доказів і можливості сторони захисту з їх перевірки.

7. Виявлені суперечності не можуть бути системно розв'язані засобами правозастосування й потребують втручання законодавця. З огляду на це обґрунтовано систему науково обґрунтованих рекомендацій двох рівнів – законодавчого (розмежування інститутів; особливий процесуальний режим участі негласного співробітника; гарантії перевірки доказів без розкриття особи) та організаційно-практичного (спільне планування, багатоджерельна архітектура доказування, завчасне документування підстав анонімності, своєчасне розсекречення, уніфікація практики безпеки, спеціалізована підготовка). Додатково запропоновано унормувати під судовим контролем механізм пом'якшення покарання чи звільнення від його відбування для конфідентів, які надають реальну допомогу у протидії організованій злочинності.

Наскрізною для всього курсу є ідея розумного балансу: ефективність негласної діяльності та процесуальні гарантії не є взаємовиключними величинами – за належної правової інженерії кожен крок назустріч результативності негласної роботи має супроводжуватися співмірним кроком назустріч праву людини на захист і справедливий суд. Саме опанування цієї двоєдиної логіки, а не лише знання окремих норм, є головним підсумком вивчення матеріалу посібника.

ГЛОСАРІЙ

Нижче наведено стислі визначення основних термінів курсу. У глосарії використано доктринальні терміни (від слова «доктрина» – вчення, наукова теорія) – це поняття, яке сформульоване науковцями, теоретиками права або судовою практикою для опису певного явища, але яке не має прямого, буквального визначення в тексті закону (наприклад, у КК чи КПК). Також використано нормативні (законодавчі) терміни, які мають чітке визначення у конкретній статті закону.

Анонімний свідок – особа, щодо якої застосовано заходи безпеки у вигляді зміни анкетних даних, і яка дає показання під псевдонімом без розкриття справжньої особистості стороні захисту (доктринальний термін, виведений із ч. 1 ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та практики ЄСПЛ).

Багатоджерельна архітектура доказування – побудова доказової бази з паралельних і взаємно незалежних ліній документування, за якої дефект однієї лінії не призводить до визнання недопустимим усього масиву доказів (доктринальний термін теорії доказування та криміналістики).

Багаторівнева ідентифікація – існування негласного співробітника у кримінальному провадженні одночасно в кількох статусах: як реальної особи, як носія оперативної легенди та як учасника провадження під процесуальним псевдонімом (доктринальний термін теорії ОРД).

Виконання спеціального завдання – вид негласної слідчої (розшукової) дії, що полягає у введенні слідчим, прокурором працівника оперативного підрозділу правоохоронного органу під прикриттям (або іншої особи за її згодою) в організовану групу чи злочинну організацію для безпосереднього спостереження, збору відомостей, речей і документів про її діяльність (на основі ч. 1 ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України).

Відкриття матеріалів – надання стороною доступу до матеріалів, якими вона володіє, іншій стороні після завершення досудового розслідування; невідкриття матеріалів тягне за собою заборону суду допускати відомості, що містяться в них, як докази (на основі ст. 290 Кримінального процесуального кодексу України).

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані державною таємницею і

підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Документи прикриття – спеціально виготовлені речі та документи, що створюються уповноваженими органами для приховування справжніх відомостей про особу, яка виконує завдання правоохоронного чи розвідувального органу, або про відомчу належність підрозділів, приміщень і транспортних засобів (на основі ч. 1 ст. 273 Кримінального процесуального кодексу України).

Доктрина «плодів отруєного дерева» – принцип оцінки доказів, згідно з яким докази, отримані з іншого доказу, який визнаний недопустимим через істотне порушення прав та свобод людини, також визнаються недопустимими (на основі ч. 1 ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України та практики ЄСПЛ).

Допустимість доказу – властивість доказу, що полягає у його отриманні в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України; недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень (ст. 86 Кримінального процесуального кодексу України).

Заходи забезпечення безпеки – правові, організаційно-технічні та інші заходи, спрямовані на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань (на основі ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Злочинна організація – стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництва чи координації злочинної діяльності (ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України).

Компенсаторні (урівноважувальні) гарантії – процесуальні механізми, які застосовуються судом для забезпечення справедливості судового розгляду та компенсації обмежень прав сторони захисту, що виникають внаслідок допиту свідка під псевдонімом (термін практики Європейського суду з прав людини).

Контроль за вчиненням злочину – негласна слідча (розшукова) дія, яка здійснюється у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, і проводиться у

формах контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину (ч. 1 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України).

Конфіденційне співробітництво – залучення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій інших осіб (не працівників правоохоронних органів) на їхню згоду із збереженням у таємниці факту та деталей такої співпраці (на основі ст. 275 Кримінального процесуального кодексу України).

Легалізація результатів ОРД – комплекс дій із процесуального закріплення фактичних даних, отриманих у ході оперативно-розшукової діяльності, з метою надання їм статусу доказів у кримінальному провадженні відповідно до вимог КПК (доктринальний термін теорії кримінального процесу та ОРД).

Множення джерел – тактична помилка або навмисне штучне створення доказової бази шляхом подання інформації, яка фактично походить від одного джерела, під виглядом відомостей від кількох різних, незалежних джерел (доктринальний термін криміналістики).

Негласний позаштатний працівник – особа, яка не є кадровим працівником правоохоронного органу, але залучена до співробітництва і виконує його завдання із дотриманням заходів конспірації (доктринальний термін на основі п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Негласний штатний працівник – атестований співробітник оперативного підрозділу правоохоронного органу, який здійснює ОРД та НСРД в умовах глибокої конспірації під прикриттям, без відкритого використання своїх повноважень (доктринальний термін теорії ОРД).

Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) – різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом (ч. 1 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України).

Недопустимість доказу – заборона використання при прийнятті процесуальних рішень доказу, отриманого внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, або з іншим порушенням встановленого порядку (на основі ст. 86, 87 Кримінального процесуального кодексу України).

Оперативно-розшукова діяльність (ОРД) – система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Організована група – внутрішньо стійке об'єднання декількох осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у спільне об'єднання для готування або вчинення кримінального правопорушення, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій (ч. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України).

Похідна недопустимість – правовий наслідок, за якого докази, безпосередньо не пов'язані з порушенням закону під час їх збирання, визнаються недопустимими, оскільки вони були отримані завдяки інформації з іншого, недопустимого доказу (на основі ч. 1 ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України).

Правило єдиного або вирішального доказу – правовий стандарт, згідно з яким обвинувальний вирок не може ґрунтуватися виключно або вирішальною мірою на показаннях свідка, особу якого приховано від сторони захисту, якщо такі показання не збалансовані достатніми компенсаторними гарантіями (стандарт практики Європейського суду з прав людини).

Провокація злочину (підбурювання) – активні дії правоохоронних органів або їхніх агентів щодо схиляння особи до вчинення злочину, якого вона б інакше не вчинила, з метою її подальшого викриття; проведення таких дій прямо заборонено законом (на основі ч. 3 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України та практики ЄСПЛ).

Процесуальний псевдонім – вигадане прізвище, ім'я та по батькові, які присвоюються учаснику кримінального провадження з метою забезпечення його безпеки і під якими ця особа фігурує у процесуальних документах (доктринальний термін, виведений із ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Режим секретності – встановлений згідно з вимогами закону та інших нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Судова верифікація ідентифікаційного ланцюга – процесуальна процедура, під час якої суддя в закритому режимі досліджує матеріали НСРД та ОРД, щоб переконатися, що реальна фізична особа, агент і засекречений свідок є однією особою, не розкриваючи цієї інформації стороні захисту (доктринальний термін теорії ОРД та доказування).

Трискладовий тест – сформований у прецедентному праві алгоритм оцінки допустимості показань анонімного свідка, що включає перевірку вагомих причин для анонімності, вирішальності цих показань для вироку та наявності достатніх процесуальних гарантій для захисту (термін практики Європейського суду з прав людини).

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тестові завдання охоплюють увесь курс. Оберіть один правильний варіант відповіді.

1. Конфіденційне співробітництво історично сформувалося в межах:
а) кримінального провадження;
б) оперативно-розшукової діяльності;
в) адміністративного процесу;
г) цивільного процесу.

2. Процесуальний вимір конфіденційного співробітництва закріплено у:
а) ст. 246 КПК України;
б) ст. 271 КПК України;
в) ст. 275 КПК України;
г) ст. 290 КПК України.

3. Відомості від конфідента до їх легалізації мають значення:
а) орієнтувальне;
б) доказове;
в) преюдиційне;
г) остаточне.

4. За позицією Верховного Суду залучення особи до конфіденційного співробітництва:
а) є самостійною НСРД;
б) не є самостійною НСРД, а є засобом її проведення;
в) є гласною слідчою дією;
г) потребує окремого дозволу суду.

5. Процесуальне рішення про залучення конфідента за ст. 275 КПК України приймає:
а) прокурор;
б) слідчий;
в) слідчий суддя;
г) керівник оперативного підрозділу.

6. Залучення конфідента прокурором є:
а) формою процесуального керівництва;
б) перевищенням повноважень;
в) різновидом НСРД;
г) обов’язковою умовою НСРД.

7. Заборона ч. 2 ст. 275 КПК України стосується залучення адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів і журналістів:

а) у будь-якому разі;

б) якщо це пов'язане з розкриттям професійної таємниці;

в) лише за їх згодою;

г) лише у справах про корупцію.

8. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО передбачене:

а) ст. 271 КПК України;

б) ст. 272 КПК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 246 КПК України.

9. Контроль за вчиненням злочину передбачений:

а) ст. 271 КПК України;

б) ст. 272 КПК України;

в) ст. 260 КПК України;

г) ст. 290 КПК України.

10. Пряму заборону провокації злочину містить:

а) ст. 272 КПК України;

б) ст. 271 КПК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 43 КК України.

11. Вимушене заподіяння шкоди особою, яка виконує спеціальне завдання, регулює:

а) ст. 271 КПК України;

б) ст. 43 КК України;

в) ст. 275 КПК України;

г) ст. 8 Закону про ОРД.

12. Гарантії ст. 43 КК України діють за умови, що завдання виконувалося:

а) у будь-який спосіб;

б) «відповідно до закону»;

в) за усною згодою;

г) без обмеження строку.

13. Гарантія ст. 43 КК України автоматично поширюється на діяння, вчинені:

а) у будь-якій державі;

б) лише на території України;
в) лише в державах ЄС;
г) лише за згодою Інтерполу.

14. Строк виконання спеціального завдання за ст. 272 КПК України:
а) один місяць;
б) три місяці;
в) шість місяців з можливістю продовження;
г) не обмежується.

15. Відомості про осіб, які виконують спеціальні завдання, становлять:
а) службову інформацію;
б) державну таємницю;
в) відкриту інформацію; н
г) персональні дані без обмежень.

16. Офіцер під прикриттям відрізняється від приватного конфідента насамперед:
а) мотивом;
б) наявністю службових відносин з органом;
в) віком;
г) громадянством.

17. Обов'язковою ознакою офіцера під прикриттям є:
а) відсутність статусу;
б) використання легенди прикриття;
в) разова згода;
г) публічність.

18. Документи прикриття співвідносяться з легендою як:
а) ціле із частиною;
б) частина (матеріальне втілення) із цілим;
в) тотожні поняття;
г) непов'язані поняття.

19. Загальна умова проведення більшості НСРД (ст. 246 КПК України):
а) згода підозрюваного;
б) неможливість отримати відомості в інший спосіб;
в) публічність;
г) згода захисника.

20. Здобуття доказу з істотним порушенням прав людини тягне:
а) попередження;

б) недопустимість доказу (ст. 87 КПК України);
в) штраф;
г) відкладення розгляду.

21. Доктрину «плодів отруєного дерева» закріплює:
а) ст. 86 КПК України;
б) ч. 1 ст. 87 КПК України;
в) ст. 252 КПК України;
г) ст. 290 КПК України.

22. Винятком із похідної недопустимості НЕ є:
а) незалежне джерело доказу;
б) неминуче виявлення;
в) надто віддалений зв'язок із порушенням;
г) продовження триваючого порушення.

23. Багаторівнева ідентифікація означає існування співробітника у провадженні у:
а) двох іпостасях;
б) трьох іпостасях;
в) чотирьох іпостасях;
г) одній іпостасі.

24. Оперативна легенда співробітника фігурує у:
а) протоколі допиту свідка;
б) протоколах НСРД (під легендою чи умовним позначенням);
в) вироку суду;
г) обвинувальному акті відкрито.

25. Процесуальний псевдонім використовується у:
а) протоколах НСРД;
б) протоколі допиту свідка із заходами безпеки;
в) матеріалах ОРД;
г) легенді.

26. «Правило єдиного або вирішального доказу» стосується:
а) строків НСРД;
б) показань анонімних свідків;
в) розсекречення таємниці;
г) повноважень прокурора.

27. Трискладовий тест ЄСПЛ сформовано у справах:
а) «Класс» і «Биков»;
б) «Аль-Хавайа і Тахері» та «Шачашвілі»;

в) «Тейшейра де Кастро» і «Гефген»;
г) «Дорсон» і «Роман Захаров».

28. Заборону провокації ЄСПЛ уперше сформулював у справі:
а) «Класс проти Німеччини»;
б) «Тейшейра де Кастро проти Португалії»;
в) «Шачашвілі проти Німеччини»;
г) «Гефген проти Німеччини».

29. Матеріальний і процесуальний критерії провокації розвинуто у справі:
а) «Раманаускас проти Литви»;
б) «Костовскі проти Нідерландів»;
в) «Биков проти Росії»;
г) «Класс проти Німеччини».

30. Доктрину «плодів отруєного дерева» ЄСПЛ підтвердив у справі:
а) «Дорсон проти Нідерландів»;
б) «Гефген проти Німеччини»;
в) «Ван Мехелен проти Нідерландів»;
г) «Раманаускас проти Литви».

31. Процесуальні документи – підстави НСРД за позицією Великої Палати ВС:
а) не відкриваються захисту;
б) підлягають відкриттю стороні захисту (ст. 290 КПК України);
в) знищуються;
г) є відкритими для всіх.

32. Допит негласного співробітника на досудовому розслідуванні за участю захисту здійснює:
а) прокурор;
б) слідчий суддя (ст. 225 КПК України);
в) керівник органу;
г) оперативний підрозділ.

33. Допит із приховуванням зовнішності й голосу проводиться в режимі:
а) очної ставки;
б) відеоконференції (ст. 232 КПК України);
в) письмового опитування;
г) закритого засідання без технічних засобів.

34. Спеціальні методи розслідування у протидії транснаціональній організованій злочинності передбачає:

а) Рекомендація Rec(2005)10;

б) ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності;

в) ст. 8 Конвенції про захист прав людини;

г) Звід відомостей державної таємниці.

35. Негласні джерела людської розвідки (CHIS) регламентує законодавство:

а) ФРН;

б) Великої Британії;

в) Італії;

г) Грузії.

36. Verdeckte Ermittler (негласні слідчі) урегульовано:

а) ст. 706-81 КПК Франції;

б) §§ 110a–110c КПК ФРН;

в) Законом № 146/2006 Італії;

г) Wet BOB Нідерландів.

37. Елементи громадського контролю (звітність, публікація даних) характерні для:

а) Грузії;

б) Естонії;

в) Італії;

г) Франції.

38. Спільна тенденція зарубіжних моделей полягає в тому, що:

а) негласні методи скасовуються;

б) розширення інструментарію супроводжується посиленням гарантій;

в) контроль не потрібен;

г) строки не обмежуються.

39. Концептуальним ядром запропонованих реформ є:

а) збільшення строків НСРД;

б) гарантії перевірки доказів без розкриття особи (судова верифікація);

в) скасування ст. 87 КПК України;

г) публікація особи співробітника.

40. Наскрізною ідеєю курсу є:

а) пріоритет ефективності над правами;

б) баланс ефективності негласної роботи й процесуальних гарантій;

в) пріоритет формальностей над результатом;

г) несумісність ефективності та гарантій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша Л. І., Кучеров Д. С. Відмінність між виконанням спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації та конфіденційним співробітництвом. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 425–432.

2. Бабіков О. П. Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Науково-дослідний інститут публічного права ; Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Київ, 2024. 546 с.

3. Бондар В. С. Особливості використання конфіденційного співробітництва як засобу протидії незаконному переправленню осіб через державний кордон України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2024. № 15. С. 39–44.

4. Бондар В. С., Морозов Д. А. Особливості використання конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених злочинними спільнотами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 2 (55). С. 117–124.

5. Галай А. Ю. Процесуальні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування організованої наркозлочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 460–466.

6. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 3 (112). С. 83–97.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України».* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 19.07.2026).

8. Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 ; ратифікована Законом України від 04.02.2004 № 1433-IV. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_789 (дата звернення: 19.07.2026).

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 08.07.2026).

10. Крикун С. В. Конфіденційне співробітництво у проведенні контролю за вчиненням злочину: теоретичні аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4 (93). С. 129–132.

11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 09.07.2026).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 09.07.2026).

13. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Щодо законодавчого визначення конфіденційного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 9. С. 377–380.

14. Луценко Ю. В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. *Правова держава.* 2023. № 49. С. 157–170. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276054.

15. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Боротьба зі злочинністю та конфіденційне співробітництво: окремі проблеми теорії та практики : тези доп. наук.-практ. конф. 2023. С. 137–142.

16. Маньковський Н. Я. Теоретичний та правовий аспект виконання спеціального завдання з розкриття організованого злочинного угруповання. Законодавство України та ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. 2016 р.). Київ, 2016. С. 38–42.

17. Огляд судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні / Верховний Суд. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_vidkr_mater_inshi_storoni.pdf (дата звернення: 23.09.2026).

18. Поляков Є. Забезпечення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій при виявленні та розкритті організованої злочинної діяльності в умовах воєнного стану. Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / за заг. ред. А. В. Денисової. Одеса : Юридика, 2025. С. 600–605.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 751/7557/15-к (провадження № 13-37кс18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.09.2026).

20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15-к (провадження № 13-43кс19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.09.2026).

21. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 25.07.2018 у справі № 544/12215/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.09.2026).

22. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 01.10.2020 у справі № 359/1982/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92021182 (дата звернення: 10.07.2026).

23. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 01.12.2021 у справі № 501/740/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 05.07.2026).

24. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 14.12.2022 у справі № 754/10882/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904817 (дата звернення: 10.07.2026).

25. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 05.09.2024 у справі № 991/2197/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121546285 (дата звернення: 10.07.2026).

26. Постанова Верховного Суду (Касаційний кримінальний суд) від 14.01.2025 у справі № 303/7389/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.09.2026).

27. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.09.2023 у справі № 208/2160/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.09.2026).

28. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3855-12 (дата звернення: 09.07.2026).

29. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3782-12 (дата звернення: 09.07.2026).

30. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0052-21 (дата звернення: 09.07.2026).

31. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України та ін. від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0114900-12 (дата звернення: 06.07.2026).

32. Про затвердження Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-2013-п (дата звернення: 23.09.2026).

33. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 07.07.2026).

34. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3341-12 (дата звернення: 07.07.2026).

35. Пупинін О. М., Кривонос М. В. Аналіз судової практики на предмет узагальнення вимог, що пред'являються до проведення оперативних закупок, як форми контролю за вчиненням злочину. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка.* 2025. Випуск 1 (109). Видавничий дім «Гельветика». С. 83-99.

36. Пупинін О. М. Стан наукової розробленості проблем проведення оперативних закупок при документуванні протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2026. № 1. С. 52-58.

37. Пупинін О.М. Проблемні питання нормативно-правового регулювання оперативної закупки в Україні: теоретичні та прикладні аспекти. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 2 (24). С. 417-433.

38. Пупинін О. М. Особливості проведення оперативних закупок у світлі рішень Європейського суду з прав людини: Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. II. С. 53-55.

39. Пупинін О. Аналіз результатів боротьби з організованою злочинністю в умовах збройної агресії російської федерації проти України: Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням: збірник матеріалів II Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 27 березня 2025 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2025. С. 42-46.

40. Соколовський М. В. Використання конфіденційного співробітництва при розслідуванні терористичних кримінальних правопорушень. *Право і суспільство.* 2025. № 2. С. 394–401.

41. Справа «Аль-Хавайа і Тахері проти Сполученого Королівства» (заяви № 26766/05, № 22228/06) : рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 15.12.2011. *HUDOC.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-118413 (дата звернення: 19.07.2026).

42. Справа «Ґефґен проти Німеччини» (заява № 22978/05) : рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 01.06.2010. *HUDOC.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179168 (дата звернення: 19.07.2026).

43. Справа «Класс та інші проти Німеччини» : рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.1978. *База даних «Законодавство України».*

Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_093 (дата звернення: 19.07.2026).

44. Справа «Люді проти Швейцарії» (Lüdi v. Switzerland) : рішення Європейського суду з прав людини від 15.06.1992. ІПС «ЛІГА:ЗАКОН». URL: http://ips.ligazakon.net/document/SO0653 (дата звернення: 11.07.2026).

45. Справа «Раманаускас проти Литви (№ 2)» (заява № 55146/14) : рішення Європейського суду з прав людини. *Портал практики ЄСПЛ*. URL: https://echr.com.ua/ (дата звернення: 19.07.2026).

46. Тализіна Я. О. Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії. Харків, 2022. 307 с.

47. Тарасова Р., Телійчук В. Деякі аспекти використання конфіденційного співробітництва слідчими підрозділами Національної поліції України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. ІІ. С. 117–118.

48. Шишацька Ю. О. Поняття «конфіденційне співробітництво» у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 481–484. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/113.

49. Шишацька Ю. О. Специфіка залучення конфідентів для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 180–187. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.26.

50. Bannikova v. Russia : Judgment of the European Court of Human Rights of 4 November 2010. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

51. Bykov v. Russia : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 10 March 2009. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

52. Case of Doorson v. The Netherlands (Application no. 20524/92) : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 March 1996. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972 (date of access: 15.07.2026).

53. Case of Schatschaschwili v. Germany (Application no. 9154/10) : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 15 December 2015. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566 (date of access: 19.07.2026).

54. Case of Teixeira de Castro v. Portugal (Application no. 25829/94) : Judgment of the European Court of Human Rights of 9 June 1998. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 19.07.2026).

55. Case of Van Mechelen and Others v. The Netherlands (Applications nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93) : Judgment of the European Court of Human Rights of 23 April 1997. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030 (date of access: 15.07.2026).

56. Covert Human Intelligence Sources: Revised Code of Practice / Home Office. London, 2022. URL: https://www.gov.uk/government/publications/covert-human-intelligence-sources-code-of-practice (date of access: 20.07.2026).

57. Edwards and Lewis v. the United Kingdom : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 27 October 2004. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

58. Furcht v. Germany : Judgment of the European Court of Human Rights of 23 October 2014. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

59. Jacobson v. United States, 503 U.S. 540 (1992) : Judgment of the Supreme Court of the United States. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/503/540/ (date of access: 20.07.2026).

60. Khudobin v. Russia : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 October 2006. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

61. Kostovski v. the Netherlands : Judgment of the European Court of Human Rights of 20 November 1989. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

62. Ramanauskas v. Lithuania (Application no. 74420/01) : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 5 February 2008. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 19.07.2026).

63. Recommendation Rec(2005)10 on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism : adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 April 2005. URL: https://search.coe.int/cm?i=09000016805da6f6 (date of access: 19.07.2026).

64. Roman Zakharov v. Russia : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 4 December 2015. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

65. Vanyan v. Russia : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 December 2005. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.07.2026).

Навчальне видання

ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна
ТАТАРЕНКО Світлана Вячеславівна
ПУПИНІН Олександр Миколайович

ОСНОВИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Навчальний посібник

90